

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Zsidó Ferenc
Tűz, ha hamvad

Simon Judit
**Kisebbségi színházak:
újrakezdés Szatmáron**

Kőrössi P. József
**A tanítványok
bevonulnak a terembe.
Gazsi**

2023
Február

Irodalom

- 4 **Demény Péter**
Ragadozó; Évszakok; Idők (*vers*)
- 6 **Zsidó Ferenc**
Tűz, ha hamvad (*regényrészlet*)
- 10 **Szente B. Levente**
Ezredvégelőtti apokrif; Miféle válság; Ne félj (*vers*)
- 12 **Vida Krisztina**
Lidércország (*próza*)
- 15 **Nagy Evelyn**
Mennem kell, vigyázz a szobanövényekre; Univerzum; Szülővárosom; Húvös helyeken; Vérkeringő; Sírgyalázás; Ami felvágja az eget; Zsácutca; Jelenlét (*vers*)
- 16 **Paulon Viktória**
Csak egy félreértés (*próza*)
- 20 **Kerényi Tamás**
nem történt semmi; udvarias félrenézés (*vers*)

Galéria

- 22 **Sánta Miriám**
Vágykép, valóság és csapatmunka – Beszélgetés Buzási Gyopár animációs rendezővel

Esszé

- 32 **Lajtos Nóra**
Tolsztoj a buszmegállóban

Tandem

- 33 **Magyari Sára, Bagosi Zsolt**
A húségről és húségtelenségről

Kultúra

- 36 **Fazakas Márta**
Az a színház érdekel, ami érvényes – beszélgetés Boros Kinga dramaturggal
- 40 **Szlopp Bernadett**
PKE-hallgatók a Wagner Nándor kiállításon
- 43 **Simon Judit**
Kisebbségi színházak: újrakezdés Szatmáron

Társadalom

- 46 **Cseke Péter Tamás**
„A magyar anyanyelvű romák jelentik az erdélyi magyarok demográfiai erőforrását”
- 51 **Mayer Ágota**
A statisztika az államérdek szolgálatában

Kritika

- 54 **Kósa-Szigeti Zsófia**
A káosz nyugalma (*színház*)
- 57 **Le Julianna Phuonglinh**
Képtelen szimmetriák – Nádas Péter: Rémtörténetek (*könyv*)
- 59 **Beretvás Gábor**
Pótvizsga – kritika A játszma című filmről (*film*)

Előhívás

- 61 **Kőrössi P. József**
A tanítványok bevonulnak a terembe. Gazsi

Könyvbaráti alapon

Tapasztalataink alapján van némi igazság abban a visszatérő panaszban, hogy a politika és az ő csinálói különböző szinteken hajlamosak kisajátítani, enyhébben szólva a maguk kezébe venni a magyar kultúra napjához kapcsolódó programokat, ezzel párhuzamosan a háttérbe szorítva az értékteremtő lényeket.

Történt, hogy január 22-én a nagyváradai színházban tíz másik városbéli kultúra közeli intézménnyel együtt az Újvárad folyóirat, illetve kiadója, a Holnap Kulturális Egyesület is csatlakozott *A könyv barátja* elnevezésű kezdeményezéshez, amelyet még a múlt év tavaszán indított a hajdúvárosban a debreceni önkormányzat. Nyilván egy folyóirat, egy színház, egy középiskola, egy könyvtár, egy könyvesbolt, egy nyelv és irodalom tanszék eleve joggal gondolhatja magát a könyv barátjának, illetve a dolgot személyessé téve az olvasó barátjának. Különben mi értelme lenne a mindennapjai(n)knak?

Azt követően, hogy a kultúra napi rendezvény után a csatlakozók átvehették a program nevét viselő matricákat, adódik a kérdés, hogy e szimbolikus gesztuson túl mit tehet még a kezdeményező azért, hogy ez a jelkép tartalommal telítődjék. Természetesen nyújtson finanszírozást a jó ötletek mellé. Ám ezen túl, úgy gondoljuk, a létező kereteket a résztvevőknek kell megtölteniük tartalommal, a vonzó programok szervezésének lehetősége a csatlakozók kezében van. Az, hogy az olvasás, a könyv, az irodalom népszerűsítése érdekében eredményesen tudjanak – működésük olykori összehangolásával – cselekedni, akár a testvérvárosi partnerekkel is együtt. Ha ez így történik, akkor túl tudunk lépni azon a szinten, hogy erre a január végi dátumra csupán a magyar kultúrpolitika ünnepeként tekintsünk. Ígérjük, az eredményekről, a remélt szintlépésről hírt adunk.

A SZERK.

Újvárad 2023/2

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 2. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével.
Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14.
CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Demény Péter

Ragadozó

Felzabáltam a szíveteket,
eddig asszonyaim,
most bennem lüktet, dobog és fáj.

Egy tisztességes, telivér
ragadozó nem így jár el,
én azonban még ebben sem
tudtam rendes lenni.

Felzabáltam a szíveteket,
és azzal a szándékkal jöttem el,
hogy többé nem teszek ilyet,
töreksem arra, hogy ne legyen így.

Mindenki tamáskodik,
félrenéz, hitetlenkedve
mosolyog – a sátán röhög,
én verset írok.

Isten és a sátán között
egy asztalon vagy deszkán
fekszik egy szív, hol
az egyik ökle
zúdul le rá, hol a másiké.

Közben röhögnek, szotyoláznak,
majd nagy lendületet
vesznek, és megint
ütnek.

Én szurkolok, kényszeredetten
nevetek, új zacskó magokért
rohanok a közeli benzinkúthoz,
és amikor megunták,
visszaveszem a szívem.

 Irodalom

DEMÉNY PÉTER költő, író,
szerkesztő, a *Látó* szép-
irodalmi folyóirat esszé-
szerkesztője, 1972-ben
született Kolozsváron, je-
lenleg Bukarestben él.

Évszakok

A tél után tavasz
jön, eltöprenghetünk,
mi a szerelem, mit
jelentett nekem, hogy
végül így döntöttem,
miért nem volt jó az
évszakoknak az a rendje,
amit együtt alakítottunk ki.

A tavasz után nyár
következik, bebarnul az
árulás, elgyászolom
a lelkiismeretem, és
boldog leszek vele, akiért
átírtam a naptáromat.

A nyárt ősz követi, kiforr
a szerelem mustja, szép
ez az indián nyár, mondom,
és úgy teszek, mintha nem
tudnám, hogy nem indián
a legkevésbé sem.

És eljön megint a tél, remélem,
körbeér a vágyam, megmaradok
amellett, akit szeretek, és nem
gondolok többé rád, pedig úgy
érezem, megmaradsz mégis, azt
hiszem, most sírok egy kicsit.

Idők

Volt egy idő, hogy mindig
hullt a hó, sütött a nap,
szánkóztunk boldogan
nevetve, és szikrázott
a szán talpa a fényben.

És lett egy idő, amikor
mással szánkózom, és
boldogan nevetünk, és
hull a hó, de a nap még
csak foltokban süt.

És lesz egy idő, hogy
ugyanaz lesz, remélem,
mint veled volt, mert
az embernek nem elég
az árulás, az eredményét
is akarja, nem alkuszik.

Zsidó Ferenc

Tűz, ha hamvad¹

Bíró János bá heves, ingerült mozdulatokkal próbálta megdrótozni a hámot: az egyik varrásnál teljesen szétszakadt, amikor Szellő meghempergőzött a földön. Vékony bőrszíjjal kellett volna, de nem volt neki, szűcshöz menni nem volt kedve, úgy gondolta, inkább megmókolja ő maga. Közben morgott, szidta a lovat, pedig tudta, hogy igazából ő volt a hibás: le kellett volna venni a hámot a lóról, mikor félreacsapta legelészni. De arra gondolt, pár perc alatt bekapja azt a kicsi tízórait, s indul tovább a gereblyegéppel, minek levenni annyi időre a hámot?! Mostanában valahogy erőtlennek érezte magát, a munkát is csak olyan immel-ámmal végezte.

– Nem bírsz magaddal, mi? Ne félj, adok én olyant neked, hogy megemlőgetöd!

Aztán, ahogy a drótozás sehogy sem akart úgy sikerülni, ahogy kellett volna, már magát is szidta:

Irodalom

ZSIDÓ FERENC 1976-ben született Székelyudvarhelyen. Író, kritikus, a Székelyföld folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Huszonnégy. Blokkgregény* (2018, Gutenberg Books).

– Ugyé, már megint mazlagolsz, Bíró János? Ugyé, már megint?

Miután, úgy, ahogy, de elkészült a mókolással, a gereblyegépet kinkeservesen a szekér után kötötte, s hazaindult. Egyre nehezebben boldogult egymagában a mezei munkákkal. Volt pár könnyű év, amikor Jancsi már elég nagy volt, hogy tudjon segíteni (Klárira nem nagyon lehetett számítani, neki egyvégben programja volt, az iskola eleve elszólította, de nyáron is folyton táborokba járt), és rá is állt a keze elég jól. Bíró Jánossal madarat lehetett volna fogatni ekkoriban: annál nagyobb örömet, mint a fiával kiszekerezni, és ketten szép egyetér-

tésben valami munkát elvégezni, elképzelni se tudott. Sajnos rövid ideig tartott a jó világ, az iskola miatt Jancsi is városra került, egyre többet volt távol, az egyetem ideje alatt már csak látogatóba járt haza ő is, mert vakációkban különböző farmokon gyakornokoskodott. Bíró János, mi mást tehetett, olykor segítségül hívta valamelyik komáját, szomszédját, de igyekezett úgy forgatni a dolgokat, hogy egyedül is boldoguljon. Néhány alkalommal a feleségét is befogta, ha olyan munka volt, például szénahordás vagy gépkapálás, újabban azonban ő már nem jött. Azt mondta, vén már az ilyesmihez, a meleget se bírja úgy, mint fiatal korában, ereje sincs úgy: amit egyedül el tud végezni János, azt végezze el, s amit nem, azzal hagyjon fel, vagy adja ki másnak. Bíró János erre is ráállt, egyre több munkát bízott rá Zakariás Janira, akinek viszonylag komoly gépparkja volt, de az oldalas helyeket, a domboldali kaszálókat nem vállalta, félt, hogy felborul a traktorral, így azoknak Bíró János kénytelen volt továbbra is egymaga gondjukat viselni. Ilyen volt a Szilosi kaszáló is, azzal küszködött éppen, már második napja. Tegnap reggel-délelőtt levágta, délután megforgatta, az idő szerencsére vele tartott, hétágra sütött a nap, s egy kicsi szél is lengezett: ilyenkor szárad a leghamarabb a kóst. Ma elkezdte lógereblyével összeszedni, boglyahelybe keríteni. Egy kicsit még szárad délutánig, amíg megebédel és megpihen, aztán lehet feltakarni. Jobb lába, amivel a gereblyegép pedálját nyomta, sajgott kissé forgóban, de nem bánta túlságosan: villával egész nap nem haladt volna feleennyit se. Ezt a lóvontatású gereblyegépet fiatalember korában vásárolta, akkor még újdonságnak számított. Három-négy ember helyett is dolgozott, irigyelték is a faluban. Egy lovat kellett elejébe fogni, Bíró Jánosnak ez némiképp gondot jelentett, mert az ő lovai párban jártak, az egyéni munka furcsa volt számukra, így szoktatni kellett őket, de megérte. Hamar kitapasztalta, hogyan érdemes használni: először összehúzta a széna nagyját boglyahelybe, aztán takarás után még egyszer megjárta a területet. Esetleg, ha gyümölcsfák voltak ültetve a kaszálóba – volt olyan földje is –, a fák körül össze kellett húzni kézi gereblyével, és a végén, a boglyák körül egy kicsit megszépítgetni, ahogy errefelé mondták: pipinyálni, de összességében így is sok időt és energiát spórolt.

¹ Részlet egy készülő regényből

Ezúttal is jól haladt, valahogy mégsem volt lelkes. Régebb hajtotta a tűz, hogy a családért, a gyermekekért, újabban már csak megszokásból...

Valahogy bedirigálta a pajtába a lovat, a szerket is a csűrbe, s rosszkedvűen bebaktatott a házba. Az étel szaga aztán megvigasztalta kissé: az asszony salátás fuszulykát főzött, s utána ordás-kapros palacsintát. Jobb ételt el se lehetne képzelni!, gondolta, nagyokat szippantva.

– Meg kell hagyni – bólintott elismerőleg, miközben a második tányérral merte –, főzni azt tudsz még...

– Hát, pedig éppeg gondókoztam, ennek a palacsintának nekifogjak-é. Kettőnkért...

– Hát, az aranyzaró fiad nemigön jó haza...

– Hadd el, no, jőne az, csak nem tud, annyi a dóga...

– Annyi-é?

– Annyi, annyi! Hát nem megmondta?

– Ma beszéltél-é vele?

– Próbáltam, de megint hülyésködött a skype... A tegnap beszéltünk. Oda akartalak híni, hogy szólj te is két szót, de nem vótál sehol... Osztan amire elékerültél, beléfelejtöttem, hogy megemlítsem...

– Sze tudod, hogy künt vótam Szilosba... S hát mit mondott?

– Sömmi nagyot... Kicsit meg van taknyosodva...

– Ilyenkor nyáron?

– Azt mondja, a szálloda mind teli van rakva olyan masinával, ami hidegöt csinál, s biztos attól... Tudod, az a légkondicionáló micsoda...

– Tudom, tudom...

– Kicsit a hangja is el vót mönve...

– Jó, hogy nem ülnek bé a hűtőszekrénybe! Erre mondják, hogy a kutya is jódógába vesz meg...

– Hadd el, no...

Egyre nehezebben boldogult egymagában a mezei munkákkal. Volt pár könnyű év, amikor Jancsi már elég nagy volt, hogy tudjon segíteni, és rá is állt a keze elég jól. Bíró Jánossal madarat lehetett volna fogatni ekkoriban: annál nagyobb örömet, mint a fiával kiszekerezni, és ketten szép egyetértésben valami munkát elvégezni, elképzelni se tudott.

– Ahelyett, hogy künn vóna a napon, ül ott a hidegházba, s csudálkozik, hogy betegösködik...

– Úgy égyeztünk, hív még, ha könnyebben van... Ma lestem eléggé...

– A fene ötte vóna meg azt az internetöt is, sohase mönyön, amikor kéne! – szólt közbe az öreg ingerülten, aki továbbra is látens ellenszenvvel viseltetett a digitális technika iránt.

– Hadd el, ne szidjad, nem hibás az...

– Igazad van, ha itthon vóna, akkor...

– Ne kezdjed megint, no...

– Látod-é, Anti haza tudott jönni, s Janika bezzeg nem! – zsörtölt az öreg.

– Haza-é? Nincs is abban köszönet!

– Eriggy mönj el, no! Há mé ne vóna?

– Aki éccör innen elmönt...

– Szerintem ahhoz képöst elég helyre le-gényke...

– Mihöz képöst?

– Ahhoz képöst, hogy városon nőtt föl!

– Hát, szerintem jobban járt vóna, ha ott is marad, itt csak csúfot üzet magából.

– Mondhatsz, amit akarsz – makacsolta meg magát az öreg –, neköm tetszik, hogy hazajött, s amiből lehet, pártfogolom...

– Igön? – torkolta le Mariska néni – S éjsze az is pártfogolás vót, hogy réa sóztad azt a vén kecskét...? Mennyit kellött uzsukáljak, hogy legalább azt a kecskeollót elvidd neki... Még, hogy pártfogolod...

– Ezt te nem értöd, asszony! – emelte föl a hangját az öreg. – Az is pártfogolás. Így üsmeri ki magát közöttünk! Meg kell tanója, hogy mit lehet velünk, s mit nem...

– Meg. De azért nem kell bolondját járatni vele...

– Csak amíg hagyja... Osztán, ha életre való...

– Hát... – csóválta meg a fejét kétkedően az öregasszony.

– Mintha a fiamot látnám, értöd-é! Ej, ha itthon vóna az is, hogy ne kelljön egyedül vesződjek...!

– Jó helyt van ott, ahol van!

– Jabban szeretném, ha itthon vóna. Itthon is meg lehet élni. Aki megfogja a dolog végét... De Jani..., fene tudja, mi az anyja valagát akar...

– Az anyja valagát inkább hagyjuk... – emelte fel rosszállóan a hangját Mariska néni. – S különben – kérdezett vissza aztán –, szerinted Anti tudja?

– Legalább vót mersze hazajőni... Más csak mönyön. Mi lösz itt, ha mind elmönnék a fiatalok?

– Szerinted mért jött? – engedte el a füle mellett Mariska néni az öreg siránkozását.

– Szereti itt.

– Szereti? Sömmihöz sem ért!

– Belétanól!

– Vagy igön, vagy nem...

– S hát a székölység?

– Énfelelem székölyködhötött vóna ott a városba is...

– Ott nem lehet, te anyjuk!

– Mért? Aki széköly, az itt az széköly, s ott is, nem?!

– Nem éppeg! Aki innen elmönt...

– Jól tötte...

– Te beszélsz, de mi lösz itt velünk? Mahónap odakerülünk...

– Mi-mi?! – vágott az öreg szavába Mariska néni. – Én meghalok, s te békötözöl a városba!

– Én-é? Soha!

– Hát akkor itt maradsz, s ha meghalsz, kerítést támasztanak veled...

– No ez az...! De ha vóna valaki...

– Hát akkor vödd örökbe Antit! Már annyit dicsérted! – fortyant fel az öregasszony. – S akkor meg vattok élve, barackmagoson!

Az öreg megérezte, hogy túl messzire ment:

– Nem éppeg úgy gondótam, no!

– Hanem?

– Há másképpen, no!

– Az se jobb sömmivel...

– Ha vajégy kicsit segítenénk neki, hátha osztán...

– No, azt várhatod!

– Várom is!

– Inkább avval törődj, hogy...

– Ne mondd meg te neköm, hogy mivel törődjek!

– Már nem sokáig mondom, János! Nem sokáig...

– Nézzünk oda, milyen beszéd ez?! Ne hagyakozz neköm!

– Én nem! De te se akard a nyakamra hozni Desági Antalt!

- Dehogyan akarom!
- Akkor meg minek jött ráad ez a fene nagy segíthetnék? Tudhatnád jól, hogy a fiataloktól nincs amit várni. Sem egyiktől, sem másiktól...
- Igazad van, asszony! Nekünk se ad sömmit az Isten erőszakkal. Mű is megküszködünk...
- Amíg tudunk...
- Vaszarkodjék ő is! Éljön meg magának. Aki szart akar önni, lögyön kalánya.
- Úgy, Bíró János, úgy! Folytassad csak ezt a rusnya beszédöt! – rekcumolta Mariska néni az öreget. – Megszégyölhetnéd a pofádot!
- Beszélj pálinka, beszélj! – somolygott az öreg.
- Te pedig jobb, ha hallgatsz!
- Jól van, te asszony, szót fogadok: kicsit ledőlök, megnyugszom, osztán mönyök vissza buglyálni.
- Azt jól töszöd, addig sincs baj veled...

Így évődtek egymással, amolyan húzd meg, ereszd meg-stílusban. János bá nagyhangú ember volt, de Mariska néni nem kellett féltetni. Elérte ő, amit el akart érni, csöndes szóval, de konokul, s közben néhanap úgy oda-odamondogatott az urának, hogy azt nem tette a kirakatba. Ahogy az öregség mind jobban a nyakukra hágott, egyre nyűgösebbekké, ingerültebbekké váltak, Mariska néni gyakrabban házsártoskodott, mint kellett volna, János bá is gyakrabban emelte fel hangját, vagy legyintett lemondóan, s fordult ki a házból, faképnél hagyva feleségét.

Vitáik központi témája egy jó ideje Janika volt: az öreg nem tudta megemészteni, hogy a fia, ahogy ő fogalmazott, szóga lött az ánglusoknál, pedig lehetett volna a maga ura itthon, Mariska néni azonban mindig kipártolta, megvédte. De esténként, lefekvés után azért ő is sóhajtozott... Egyébként egyre gyakrabban érzett valami különös gyengeséget, melynek nem tudta okát, ilyenkor le kellett ülnie, néhány percig mozdulni sem bírt. Mellkasa szorított, lélegzete elakadt. A férjének nem beszélt erről, sejtette, az csak elviccelné a dolgot, hogy mi van, asszony, tán szerelmös vagy...? Mit mondhatott volna erre: igön, csak másképpen?

Szente B. Levente

Ezredvégelőtti apokrif

variációk egy címre: „A szörny a katedrális falán egy parazita”
– Selmeczi György

furcsa képződmények lettünk
az ember nem hasonlít már a lóhoz
nem olyan mint egy veréb
rózsához majomhoz delfinhez vagy darázshoz
köze nincs sőt nem ingere semmi láthatatlan lénynek

és a széna illata is valamiféle ősi füstemplék lett
tán a büszkeség ezen reflexét csak gyenge akaratú költő ha idézné

elviselni hogy mindannyian feltámadunk
a mennyben paradicsomban valami új testben
a gépekben is ismerős büntársat keresünk
mert az antik viselkedésformák alapján lesütött fejjel
önigazolást keresve mindig másra mutogatunk
sok ezer éve

így hát hova tovább – jóhiszeműen csak kérdezem
megégettük a könyveket a krisztusokat
öltünk halomra dicső népeket szent nevedben
jól tudod mit érdemel az ilyen

hogy is mondjam – már nem vagyok olyan biztos
ebben az egészben

gyermekeim
legalább ti ne

ne építsetek hamis katedrálisokat
az egyetlen ajtó mit kinyithattok az a szívetekben

 Irodalom

SZENTE B. LEVENTE (Szörényvár, Drobeta-Turnu Severin, 1972. szeptember 21.) költő, újságíró. Székelykeresztúron él. Legutóbbi kötete: *Vízmerítő* (versek, Holnap Kiadó, Nagyvárad, 2021).

Miféle válság

*„Nem enged be mást, csak a szelet, hogy a tükörrre tűzött halottjait
kirepítse, és ott fenn temesse el őket, égi gödörben”
(Vénus Khoury-Ghata: Nem enged be mást...)*

válság – miféle válság
csak kapzsiság van amiben háború dúl
szenttelen követ s folytat léha papi áldás
tükör nincsen ami igazat mutatna
miként adjon mentőövet

vajon melyik az az óra amelyik jön
kong és üt és ver
csönget és harangoz ha eljönne az idő
aki majd a többi dobozt a mindenféle szerkezetével
együtt ébreszteni fogja ki tudja

angyal-e vagy ember
jön ki aztán ébresztőt fúj
az esztelenségnek vége legyen
mindennek ami nem emberi
megálljt parancsoljon

eddig csak a halottakat örökölted
temetted s megszenvedted a tieid
lassan nem lesz talpalattnyi földed sem
a másokéra – az élőkre és holtakra éppen most
a tudtodon kívül előfizetsz

Ne félj

ember leszek majd
egy bogár agyában
ha a tudomány nevében
egyszer gombostűre tűznél
ne félj – majd azt álmodom
hogy szabadon szálló lepke vagyok
miképpen gyermeked is
körötte a fényben ugrálva

Vida Krisztina

Lidércország

A lidérc akkora volt, mint egy kertitörpe, és lágy, meleg fényt árasztott magából. Panni nagyon örült, amikor meglátta a szobájában, mert sokat olvasott már a lidércekről, és alig várta, hogy lásson egyet. Nem csak a lidércekről, hanem minden másról is nagyon sokat olvasott. Régebb az iskolába is magával vitte a könyvet, amit épp olvasott, de már leszokott róla, mert a többiek mindig kinevették érte. Eleinte nem értette, miért, mert ő senkit nem nevetett ki, de aztán arra gondolt, hogy talán azért, mert olvasni nem menő, és ezután csak otthon olvasott, amikor senki se látta.

A nyugalom csak rövid ideig tartott, mert az osztálytársak hamarosan találtak valami mást, amiért kinevessék. Panni szeplős és szemüveges volt. De az osztályban nem volt menő szeplősnek és szemüvegesnek lenni. A többiek mindig össze-

Irodalom

VIDA KRISZTINA (1996, Szatmárnémeti) Nyárádgálfalván él. A csíkszeredai Sapientián tanul fordító és tolmács szakon.

súgtak a háta mögött, de még elég hangosan, hogy meghallja őket. A többi lány mind nagyon csinos volt, sminkeltek és divatos ruhákban jártak, de Panni akármit vett fel, mindenben csúnyának és esetlennek érezte magát, amit az osztálytársak mindig igyekeztek is a tudtára adni. Nagyon szeretne volna, ha a szép lányok barátkoznak vele, de valahányszor beszélgetni próbált velük, mindig azt mondták neki, hogy undorító, egy ilyennel ők soha nem állnának szóba.

Megpróbált szemüveg nélkül iskolába járni, de nem látott el rendesen a tábláig, a tanároknak se mert szólni, hogy előbbre ülhessen, és amikor a többiek meglátták, hogy hülyeségeket ír a füzetbe, ezért is kicsúfolták. A szeplőkkel semmit nem tudott csinálni. Az osztálytársak azt mondták rá, hogy ragyás, és Panni mindent megtett volna, hogy megszabaduljon tőlük, egyszer még az anyu-

kája alapozóját is kipróbálta, de az eredmény katasztrofális lett, és inkább lemosta. Egyre jobban szégyellte magát, és legszívesebben az utcára is eltakart arccal lépett volna ki.

Otthon, az anyukájával és a könyveivel biztonságban volt. Minden délután alig várta, hogy hazaérjen, de az esték túlságosan is hamar elteltek, és másnap minden kezdődött előről.

Egyik reggel, izgatott nyüzsgés fogadta az osztályban. Persze, ma van Adél születésnapja. Adél az egyik legcsinosabb lány volt az osztályban, okos volt, a tanárok is szerették, mindig szép ruhákban járt. Adél különösen utálta Pannit, ha meglátta, mindig olyan arcot vágott, mintha egy iszonyúan bűdös, romlott gyümölcsöt szagolna. Az osztályban már egy hete arról beszéltek, hogy Adél hatalmas bulit szervez, amire mindenkit meghív. Panni sejtette, hogy ő lesz az egyetlen, aki nem kap meghívót, de mégis nagyon fájt neki, amikor látta, hogy Adél nagy ívben elkerüli az ő padját. A gyerekek megbeszélték, hogy ki mit vesz fel, milyen torta lesz, milyen ajándékokat visznek, és közben lopva Panni felé pislogtak. Ha valamelyikük elkapta a tekintetét, nevetni kezdtek. Szünetben az egyik lány odalépett hozzá.

Te szegény, téged nem hívtak meg. Én meghívnálak az én születésnapomra, de félek, hogy nem lenne pénzed rendes ajándéokra – a lány alig bírta végigmondani, már-már fuldoklott a nevetéstől. Az osztály zengett a kacagástól.

Panni végignézett a röhögéstől eltorzult arcokon, és majd elsüllyedt szégyenében. Felpattant és kirohant a teremből. A folyosón már alig bírta visszatartani a sírást, és mire elért a lányvéceig, már ömlöttek a könnyei. Órákig ült az egyik fölkében, aznap már nem mert visszamenni az osztályba, megvárta, míg mindenki hazamegy, és csak akkor szedte össze a holmiját.

Mindig szégyellte, hogy nincs pénze szép és márkás ruhákra, mint a többieknek, és gyakran kinevették azért is, mert turkálóból vásároltak. Az anyja egyedül nevelte, és nem volt túl sok pénzük, de tudta, hogy ezt hiába magyarázná, a többiek úgysem értenék meg.

Panni érezte, hogy nem bírja már tovább, ezért egy nap az utolsó óra után, amikor már üres volt az osztály, odament az osztályfőnökhöz, és mindent elmondott. A tanár azt mondta, hogy sajnálja, és azt tanácsolta, hogy ne törődjön vele. Panni megpróbálta, de cseppet sem érezte jobban magát. Elmondta egy másik tanárnak is, az meg azt mondta, védje meg magát, de fogalma sem volt, hogy kellene. Nem tudta, mire gondolhatott a tanár, tán meg kéne vernie őket? Szeretett volna egy barátot, aki megvédi, de rájött, hogy undorító, és egy ilyen embernek hogy is lehetnének barátai.

Az anyja látta, hogy a szokásosnál csendesebb, de hiába kérdezgette, Panni mindig azt felelte, hogy semmi baj. Nem akart árulkodni, szégyellte magát, amiért olyan gyenge, hogy nem tudja megoldani a helyzetet, és különben sem hitte már, hogy anya bármit is tudna tenni, ha még a tanárok se tudnak segíteni.

Észrevette, hogy otthon sem tud már megnyugodni. Bármit csinált, mindig eszébe jutott, vajon mit szólnának hozzá a többiek. Nem volt már kedve olvasni, tudta, hogy az osztályban kiröhögnék miatta, és már otthon sem tudott szabadulni a mardosó szégyentől. Ezért inkább nem csinált semmit, csak ült a szobájában, és nézett le a nyolcadik emeletről. Elképzelte, milyen jó lenne, ha nem létezne, milyen könnyű lenne, és holnap már nem kéne iskolába menni,

A lidérc volt az egyetlen vigasza. Minden este eljött és beszélgettek. Csavargatta a szakállát, miközben Lidércországról mesélt. Tényleg olyan volt, mint egy kertitörpe, és amikor vele volt, Panni még tudott mosolyogni. Lidércországban minden könnyű és súlytalan, az ott élők képesek a felhőkön is járni, nincsen fájdalom és szomorúság. Ami azt illeti, ott semmilyen érzelm nincs, csak a végtelen nyugalom, mesélte a lidérc.

Panninak ez nagyon tetszett, szeretett volna semmit sem érezni, csak végtelen nyugalmat. Amikor a lidérc mesélt, megpróbálta elképzelni, és már ettől is sokkal jobban érezte magát.

Az anyja egyre jobban aggódott, mert Panni már alig-alig szólt hozzá. Ha megkérdezte, mi volt az iskolában, csak annyit felelt, hogy semmi, és csukta is magára a szobája ajtaját. Az anyja mindent megpróbált, leültette beszélgetni, hétvégén elmentek sétálni, kirándulni, és végig remélte, hogy Panni egyszer csak elmondja, mi bántja, de a lány makacsul hallgatott.

Amíg nem jött a lidérc csak bámult ki az ablakon, nézte az autókat és az embereket, eszébe jutott, hogy másnap tornaóra is lesz, és arra gondolt, milyen könnyen megoldható lenne, hogy ne kelljen többet iskolába járni. Ha nem létezne, akkor biztos nem érezné a sok szégyent.

A lidércnek ezzel szemben mindent elmondott. A kis emberke mindig végighallgatta, és soha nem mondott olyasmit, hogy ne törődj velük, vagy vedd meg magad, csak azt, hogy megérti, milyen nehéz lehet. Panni rádöbbsent, hogy mégis csak van egy barátja. Eszébe jutott, hogy az osztálytársak, biztos kiröhögnék, ha megtudnák, hogy neki csak egy barátja van, és az is egy lidérc, de próbálta elhessegetni a gondolatot, hiszen ezekben a röpke órákban még jól érezte magát.

Amíg nem jött a lidérc csak bámult ki az ablakon, nézte az autókat és az embereket, eszébe jutott, hogy másnap tornaóra is lesz, és arra gondolt, milyen könnyen megoldható lenne, hogy ne kelljen többet iskolába járni. Ha nem létezne, akkor biztos nem érezné a sok szégyent. Valami olyasmi lenne, mint Lidércországban élni. De minél többet nézett lefelé, annál jobban félt, nem, mégse lenne olyan könnyű, nem elég bátor hozzá.

A tornaórát mindennél jobban utálta. Alapvetően szeretett volna mozogni, de a többiek mindig nevettek rajta, ha szaladni kellett, a csapatjátékoktól már előre félt, mert senki nem akart vele egy csapatban lenni. Annyira izgult, hogy mindig bénázott, elesett, nem találta el a labdát, és ezzel csak rontott a helyzeten, még jobban gúnyolták, még jobban kinevették.

Ez az óra a szokásosnál is rosszabbra sikeredett. Panni éppen átöltözött, és már indult volna a tornaterem felé, amikor harsány röhögés ütötte meg a fülét. Ekkor jutott eszébe, hogy a szemüvegét az egyik padon felejtette.

Hoppá, azt hiszem, valakinek új szemüveget kell venni – mondta Adél kezében a törött szemüveggel – vajon hány évig kell félretenned hozzá?

Apukád talán venne neked másikat. Ja de várj, neked nincs is apukád.

Az osztály még akkor is nevetett, amikor a tornatanár megérkezett.

Mi van itt? – kérdezte szigorúan a tanár, és az osztály azonnal elcsendesedett. Panni nem mert szólni, tudta, hogy ez a tanár is csak annyit mondana, véd meg magad. Nem szabad sírni, nem szabad sírni, ismételte magában egész nap.

Anyu szerencsére nem volt otthon, mert sokáig dolgozott. Panni berohant a szobájába, és amint becsukta az ajtót, zokogni kezdett. A lidérc már ott fényelt a szobában.

Nem akarok többet iskolába menni – mondta neki Panni – Segíts nekem eljutni Lidércországba!

Hajaj, az nem lesz könnyű – sóhajtott a lidérc.

Miért nem? – kérdezte Panni.

Ha egy ember Lidércországba megy, soha többet nem térhet vissza az emberek közé.

Én nem is akarok visszajönni. Itt mindenki utál engem – felelte Panni.

Egyáltalán nem egyszerű az odavezető út. Fájdalmas neked is, és annak is, aki itt marad.

Nem érdekel, most már elég bátor vagyok hozzá – felelte Panni. Kinyitotta az ablakot, és letekintett a sötét, üres utcára. Már nem félt, készen állt az utazásra. Most kell menni, amíg anyu haza nem ér. Nem érzett se fájdalmat, se szomorúságot, csak végtelen nyugalmat.

Jól meggondoltad? – kérdezte a lidérc – hiányozni fogsz az embereknek.

Én nem hiányoznék senkinek – felelte Panni, és felmászott az ablakpárkányra.

Biztos ez? – kérdezte a lidérc.

Panninak már a nyelve hegyén volt a válasz, hogy biztos, de ekkor hallotta, hogy fordul a kulcs a zárban. Hazajött anyu. Talán neki mégiscsak hiányoznék, gondolta, és hirtelen halálra rémült az alatta tátongó sötét utcától, egy csapásra eltűnt a végtelen nyugalom, és rádöbbsent, hogy talán mégsem elég bátor, hogy Lidércországba költözzön.

Leült az ágyára, a szíve úgy vert, mintha ki akarna ugrani a helyéről, mert mindennél jobban félt attól, amit most tenni készült. Nem szabad sírni, nem szabad sírni, ismételte magában a szokásos mantrát. Végül vett egy nagy levegőt, és kilépett a szobájából.

Anyu! El kell mondjak neked valamit.

Nagy Evelyn

Mennem kell, vigyázz a szobanövényekre

Mennem kell, vigyázz a szobanövényekre.
Van egy képem rólad, ahogy ülsz a sötétben.
Egy cetlit tartasz, amire zölddel fel van írva, hogy
Ez is egy halványnarancssárga, üres térélmény.
Csak éppen annyit, valamit a virágokról,
hogy téged is néznek alvás közben a tejfogú angyalok,
hogy alkoholban mezítláb, csendes köveken.
Régi viharok ébrednek most bennem, távol még az ébredés:
homokon át, izzadt éjjelbe.
Minden is néha kicsit ilyen kell legyen.

Univerzum

A bennem élő gyógynövénykert is én vagyok.
Milyen lehet csak neked jelenteni valamit?
Olyan vagy, látom,
mint fekete, langyos vizeken
a fekete, langyos látóhatár.

Szülővárosom

gyűrött ruhák a pocsolójában,
rohadnak az épületek,
kevés húsról túl sok vér jutott
és a busz is mindig késik.

Hűvös helyeken

Talán soha nem is válaszolok, és majd valamikor, egy borba mártott estén megkérdezed, hogy akkor, szombaton, miért nem írtam vissza, én meg nevetni fogok, olyan igazi tévébe illőt és odasúgom, hogy hiányzol. A kemencénkből elmenekült a nap, már egy ideje a mosolyom sem melegíti fel a szobát, mint akkor régen, egy versedben tette. Te vagy a hipokraták királya. Már tavaly ősz óta látogatni sem jársz át, könyörögve kérni, hogy engedjelek be. Ha most jönnél, én könyörögnék, hogy gyere be, s vesd le magadról emberköntösöd.

Irodalom 15

NAGY EVELYN-ADRIENN
(2008, Marosvásárhely)
a Bolyai Farkas Elméleti
Líceumban tanul, egészen
kicsi korától vonzotta a költészet.
Hamar megtanult írni, olvasni
és azóta nincs megállás.

Vérkeringő

Mert ebben a kontextusban
teljesen mást jelent a létezés,
hogy a mellkasod emelkedése
meg a nevetés a temetésen.

Érdemeltél volna még egy
pillanatnyi csendet,
ma már merek pontot tenni a nevem után.

Táncospárok halk öngyilkosságára alszunk el,
s koccintunk az asztalnál.
A felismerés a nehéz, az elfogadás:
hogy minden csókunk halva született.

A kezemet fogod és innentől kezdve nem is vagy más,
csak a pont a nevem mellett.

Sírgyalázás

A szemem fénye legalább instabil,
a jelenlegi állapotomat megszoktam és meg is untam egyszerre,
ilyen üres lebegés, lebegő.
Mondhatnám, hogy valami tompa önkifejezés,
de nem tudom kinek a gondolatai.
Én sem olvasnám el, hosszú és helyenként agresszív,
csak nekem szokott tetszeni. Nekem szokott tetszeni.
Hogy elhagyott petróleumsárga vagonok oldalára karcolom
a neved. A saját hányásomban mászok,
és talán igazad volt: tényleg akvárium alakú a szívem.

Ami felvágja az eget

Kékre horzsoltsz álmokat vonszol magával a víz.
A filmet, amit nézünk: a címét régebb a kezemre írtad. Halványvörös
véraláfutásokról meséltél,
aztán a nyakamba súgtad a kedvenc szavad.

Kiakasztom magamat száradni,
a bennem növekedő lényt, amiről csak én tudok,
mert érzem, bennem van, nem csak kilenc hónapig,
életem végéig, hogy a halálos ágyamon
majd cseresznyepálinkát inhalál.

Beletöröm a hideg tavaszok torkát,
úgy mártom ki az aranybarna avart.
Bennem zuhanások vannak elrejtve
és a háború sebesültje is én vagyok.

Zsákutca

Látod, lassan mi is allotróp módosulatai leszünk a tegnapnak.
Az anyák mindig kitakarították a szobákat,
ha jönnek vendégek,
de igazából hozzánk sohasem jönnek.
A halál nem művészi, a halál az üres kéz,
az alagsori szobába pillantani, innen fentről,
ahonnan nem látszanak tisztán a terek.
Nem félistenek. Ide akartam. Lényemből lényedbe.
Emlékszem, írtál valamit a hormonokról
a nevem mellé, meg az esős napokon,
hogy nálunk mindig esik az eső.
Már megint létezel.
Mert ott van az az ember,
aki minden nap térdre kényszeríti a holdat,
akinek a neve zsákutcával kezdődik.

Jelenlét

És régi könyvekből raktuk össze a jövőnket,
hogy a mizantrópok is jelentsenek számunkra valamit,
kaptak ők is egy sort az öngyilkos anyák és a buszon álló
részeg munkás között.
A szép dolgok is véreznek, ez is egy meztelen hajnal árnyéka,
vagy a jövő vészjósló visszhangjai. És így élünk, fuldokolva.
Hogy a rólad álmodás az dopamin. Mert ennek ez a vége.
Vagyis: ennek a történetnek ennyi lenne a lényege.

Paulon Viktória

Csak egy félreértés

A Kiril és Metod utca 45/a-ban Bojan idén nyáron megnyitotta palacsintabódéját. A Kiril és Metod utca 45-ben van Bojan anyjának vegyesboltja, ehhez ragasztotta Bojan a palacsintabódét. A Kiril és Metod utca 42. előkertjében áll az a hatalmas fügefafa, ami méretét nézve méltóságteljes, de elhelyezkedése szerencsétlenül árnyékos, nem érik be rajta a gyümölcs. Ezért a Kiril és Metod utca 43-ban Bojan nagyanyja zöldfügelekvárt főz, egy sötétkék tíz literes fazékban, és a 45/a-ban, a bódében, Bojan ezt tölti a palacsintába, vagy mézet, vagy bolgár kecskesajtokat. Bojannak van kétkazettás magnója, amerikai bicskája, és pirosposzsgája, kis gödröcske is az arcán, de zárkózott és szűkszavú. A Kiril és Metod utcában a gyerekek mind ismerik Bojant és a palacsintabódét, fellépnek a kis falépcsőre, pipiskednek, és benyávognak a bódé ablakán, „Bojan, Bojanki, Bojankicska..!” De Bojan elhajtja őket, „vendégek vannak, látják-

A Budapest-Burgas gyorsvonathoz Ruszénál lett volna a csatlakozás Várnába, amikor éppen hajnalodott. Lemaradtak róla. És arról a hatalmas Dunáról is lemaradtak, amin rakodódaruk kalimpáltak a derengésben. A vonat – Gyurgyevóból Ruszéba – percekig ment át a folyó felett. Egy pillanatra felköltötték őket, megnézték az útleveleiket, megállapították róluk is, hogy önmagukra hasonlítanak nagyon, így pokrócba csavarva, pislogva a hirtelen kivilágított fülkében, és az útleveleikre egyáltalán nem, de a hajnali vonatokon a határőrök ehhez hozzá vannak szokva.

A (Félelmetes) Krum kán – aki legyőzött bizánci császár koponyájából csinátatott serleget, hogy abból igyon – ezerkétszáz éves lovas domborműve, és a remetebarangok a Madara-fennsíkon, megérte a véletlen kitérőt, a négy fiúból három európai történelmet hallgatott, egy pedig ókori irodalmat.

Csak hetek múlva értek Szozopolba, eredetileg ez sem volt benne az útitervben, de Bojan unokatestvére Neszebarban, egy – csak szájról-szájra híresztelt – tengerparti techno bulin erősen javasolta nekik.

Az aranyhalról elnevezett kempingben, Szozopol közelében vertek sátrat egy háromgyerekes fővárosi család mellé, akik nagyszülővel és újszülöttel nyaraltak. Az anya egész nap szoptatott és ringatott, még nem látta a tengert, csak teregette a többiek tengeres fürdőruháját. A kemping olcsó volt, a napernyő drága. Dél előtt és délután jött egy férfi szezámragos kerek perecekkel. Az anya a meztelen újszülöttre egy pelenkát dobott a sátrat egy nyárfával összekötő szárítókötélről, és meztláb futott a perces után. Ha utolért, vett öt darabot, jobb karjára felfűzte, bal karján az újszülött volt. Ezt a jelenetet Percy akárhányszor újra tudta volna nézni, úgy érezte, élete végéig minden nap, és ez nagy dolog, mert mindössze huszonhárom éves volt. Napszúrásra hivatkozva két napot a sátor előtt ülve töltött, és aprólékos ceruzarajzokat készített a madarai lovasról, az anya megnézte őket, és olyan büszkén mosolygott, mintha Percy a legtehetségesebb diákja lenne, akibe már sok munkát befektetett. A nyárfák már vedlettek, a fiút körbeesték a szivalakú leve-

Irodalom

PAULON VIKTÓRIA meseregényei a Pagony Kiadónál jelentek meg, novellákat folyóiratokban (*Élet és Irodalom*, *Alföld* stb.) közöl. 1978-ban született, családjával Budapesten él.

tok, annyi időm sincs, hogy a cigarettám elszívjam, hess innét!” És ez igaz, mert a Kiril és Metod utca 45/a elé felállított háromszemélyes műanyag kisasztalnál öten ülnek türelmesen, és az asztalon tényleg van egy előkészített cigaretta. Amikor Bojan kisüti a palacsintákat, megtölti és zsebkendőre hajtja, füttyent, hogy menjenek érte, felkapja a cigarettáját, és már el is tűnik a palacsintabódé közeléből. El kell bújni a gyerekek előtt, akik futva érkeznek, lábujjhegyre állnak és énekelve kérlelik, „Bojan, Bojanki, Bojankicska..!”

A négy amerikai fiú nyolc lábából három kilyukadt a flipflop a forró krampácsköveken, amikor Kaszpicsánban leszálltak. 10 óra volt, és mozdatlan forróság. Káromkodva röhögtek. A kelet-európai kaland útiterve naponta módosult.

lek, és a nyárvége a zöldségesbódékban ünnepelt. Volt félkilós paradicsom, nem édes, hanem illatos és szaftos. És apró édesek, amivel semmi mást nem volt érdemes csinálni, csak bekapni egyszerre kettőt, szétharapni és lenyelni két falat fekete kenyér között. A zöldpaprikából ötféle, mint egy jobb színesceruza-készletben a zöldek. A sárgák zöld hálóra voltak kötve ötkilónként. Szőlőből csak a magnélküli hatféle volt, de legjobb mind között a Kismis Moldavszkij. Aki egyszer megkóstolta, azután csak ezt kereste, muskotályosból is volt három, édesek, aprószeműek vagy nagyok. Minden fürtön mazsolaszemek is voltak, öt szem körbefogott egy kicsi szárazat. Barackból narancs-sárga húsú piros héjjal, vagy sárgával, fehérhúsú zöldhéjjal, vagy halvány-sárgával, lapos, apró vagy hatalmas gömbölyű, ami úgy felezhető mint az alma, puszta kézzel, a magja kihullik, és fényes piros cseppek gyűlnek a helyére. Padlizsánból csak cirnoslila volt, mintha kifakította volna a nap, de kövérek voltak és fényesek, úgy feszült rajtuk a bőr, hogy csak óvatosan volt szabad hozzányúlni, és pukkantak szét a rácson a parázs felett, még azelőtt, hogy átforrósodtak volna. A fiúknak fel kellett mászni a félsziget magaslataira, ha venni akartak málnát és szedret a kamaszfiúktól, akik műanyag pohárban árulták, félmeztelen, aligba-jusszal, lekvárt vénasszonyoktól, mézet vénemberektől lehetett. Fügét hokedliktől, amik a házak elé voltak kirakva, rajtuk kilencszemes kupacokban a gyümölcs, pléhdobozzal, és ártáblával, hogy három leva.

Palacsintát pedig Bojantól.

Marija egy baleset volt, vagy csak egy félreértés. A lány a Kiril és Metod utca legtetején lakott. A ház alatt kétszáz méterre megszűnt az utca, a száraz bozótban lépcsőt járt ki Marija családja három generáció óta, de a legfelső ház mégis megkapta az utca címet, hogy postailag rendben

A Kiril és Metod utcában a gyerekek mind ismerik Bojant és a palacsintabódét, fellépnek a kis falépcsőre, pipiskednek, és benyávnak a bódé ablakán, „Bojan, Bojanki, Bojankicska..!”

legyen. Marija Bojan osztálytársa volt, a lenti iskolában, ami előtt a kis téren egy öregember állított fel távcsövet a vakáció idején. Két leváért meg lehetett nézni a Hold krátereit, szerb és orosz turisták álltak sorban kéthetes nyaralásuk minden estéjén, és gyönyörködtek a változatlanságban. Bojan sose merte észrevenni azokat a lányokat, akik mindenki figyelmét felkeltették, ő a Marija-félékkel nem számolt. Letette az öt zöldfügeleváros palacsintát eléjük, és eltűnt. Marija nézett utána. Percy mutatóujjával Bojan háta felé mutatott, majd a lányra, majd újra Bojánra, és megint a lányra, de Marija a fejét rázta, grimaszolt, és legyintett.

„Marija egy baleset volt, vagy csak egy félreértés”, így meséli majd Percy két hét múlva az anyjának, amikor megérkezik a lány szerelmes üzenete, amiből a vágyakozás, az ügyetlen fordítás ellenére is kiolvasható. Percy anyja rosszállóan csóválja majd a fejét. „De tudod, Mama, az a nő, aki a kisbabájával volt egész nap a sátruk előtt, az sokszor eszembe jut, álmodok is vele.”

Percy a nyár hátralévő napjaiban a Szent Kelemen Egyetem weboldalát tanulmányozza majd, és bolgár származású professzorával konzultálni fog arról, hogy egy szemeszter Szófiában a hasznára válna.

Kerényi Tamás

nem történt semmi

ezen a napon
nem történt semmi,
kenyerem beleesett
a sajtfondübe,
egysoros görkorcsolyán
keringtem az utcán,
még egy utolsó bevásárlás,
kávélírórt ittam anyósommal,
miközben a kívánságokat,
miket előzőleg apró cetlikre írtunk fel, olvasta fel egymásnak a család.
drónt reptettem a lakásban,
este a többiek elmentek karácsonyi fényeket nézni,
és ottmaradtunk Katával az üres
lakásban,
és a hirtelen befagyott idővel,
nem is tudtunk mit kezdeni,
aztán feltekertük a fűtést.
azt hiszem azok a legjobb napok,
mikor nem történik semmi,
amit nem is lehet megírni,
amiket elfelejtünk majd,
mert semmi különös se volt bennük,
csak megtörténtek.
elillanó füstöt,
bódító merengést,
puha takarót
hagynak maguk után,
mint egy álom,
ébredés után.

 Irodalom

KERÉNYI TAMÁS szociológus 1973-ben született Debrecenben. Családjával Budapesten élt, 2014-ben az angliai Bristolba költöztek, ahol teherautó-sofőrként dolgozik.

udvarias félrenézés

tudom, hogy most nagyon furcsán viselkedem,
de nem tudok mit tenni,
ezúttal fontosabb ami belül van,
mint ami kint,
sokszor vigyáznom kell,
olyan legyek,
mint a többiek.
kint állok az áruház mellett,
gurulós kosárral
ide-oda tologatva,
mint a babakocsit szokták.
ez speciel a gyerekek kiskorából
maradt meg,
ahogy az is,
ahogy gyakran álló helyzetben,
ringatom magam.
integetek,
nevetek is,
bele az emberek arcába,
felemelem hüvelykujjam,
mutatva, minden rendben,
ez az udvarias félrenézés,
tanultam az egyetemen,
úgy tesznek,
mintha nem vennének észre,
a sorban állva,
fizetés közben.
hogy szegény,
mondjuk,
ahogy kinéz,
az is.
kapucnis pulóver,
szakáll,
biztos beteg,
talán nem közveszélyes.
idősebb forma,
elbánt vele az élet,
talán bányász volt,
vagy gyári munkás,
gondolják részvétellel.
de ez itt Anglia,
senki se szól be.
és senki se tudja,
lányaim épp karácsonyi ajándékot vesznek nekem,
erre fel ez a szokatlan helyzet,
először vannak egyedül az üzletben,
őket figyelem.

Vágykép, valóság és csapatmunka

Beszélgetés Buzási Gyopár animációs rendezővel

Korábban is nyúltál már a mesei, népmesei fordulatokhoz, például a 2017-es Babuka a fűben című munkádban. Legutóbbi filmed, Az utolsó mese címében is szerepel. Miért vonzó számodra a (nép)mese, hogyan válik számodra aktuálissá?

Ösztönösen vonzódok a mesékhez, ebben valószínűleg az is nagy szerepet játszik, hogy gyerekkoromban rengeteg mesét olvastunk otthon a családdal, és nem csak olvastunk, hanem saját, személyre szabottakat is meséltek nekünk, gyerekeknek. Szóval emiatt is lehet, hogy annyira ismerősnek és otthonosnak érzem ezt a fajta történetmesélést. Az a benyomásom, hogy az emberek azért vonzódnak a mesékhez, mert univerzális. Nagyon szeretem, hogy egy közös, kollektív tudásra tud referálni, amihez általában az emberek kapcsolódni tudnak, egy jó alap, ahonnan el lehet indulni, örökzöldnek látom ezt a formát. Az utolsó

Beszélg egy kicsit az alkotói folyamatodról. Hogyan materializálódik nálad egy ötlet?

Hát, általában nem a mesebeli ihlet kólint fejbe, hanem inkább valami konkrét, külső kontextus (pályázat, vizsga, munkafelkérés, ajándék valakinek stb.) indítja be az alkotói folyamatot. Az az érdekes, hogy akárhányszor belekezek valamibe, legyen az film, forgatókönyv, grafika, könyvillusztráció, vagy bármi, mindig van egy olyan érzésem, mintha először csinálnám. Meg kell ismerkednem az anyaggal, amin dolgozom, mindig kíváncsi vagyok, mi lesz belőle. Ilyenkor sok filmet nézek, olvasok, zenét hallgatok, keresem a kapcsolódási pontokat, szóval inspirálódok. Az elején sokáig csak gondolkozom, ráhangolódok, aztán egyszer csak észrevétlenül elkezdem csinálni a dolgot. Jellemzően kísérletezgetek, amíg rátalálok egy ötletre vagy formára. Azok a munkáim

Galéria

BÚZÁSI GYOPÁR-ORSOLYA (Kolozsvár, 1996) képzőművészetet, majd filmkészítést tanult. 2019-ben diplomázott rendezőként a Sapientia EMTE film szakán, majd Tallinnban végzett szakmai gyakorlatot. A Babuka a fűben c. animációs dokumentumfilmjét számos fesztiválon díjazták. Animációs rendezőként és grafikusként dolgozik.

SÁNTA MIRIÁM (1993, Kolozsvár) költő, író, újságíró.

mese című filmem alapsztorija, Ottlik Géza novellája éppen ezt a klasszikus formát feszegeti. Mi van a mesei happy enden túl, mi van akkor, mikor a mindennapok valósága átmossa mágikus, fantasztikus világát. Mindkét említett filmemben, a Babukában és az Utolsó mesében is valamilyen formában a vágykép és a valóság csapnak össze. A mindenkori mese (az ember vágya és ideálja) azt mondja, hogy „ez a dolgok rendje és módja” és „így volt”, vagy „ennek így kell lennie”, és erre a valóság azt mondja, hogy „oké, de mi van, ha nem?”. Szóval nekem nagyon izgalmas kérdés, hogy ezzel az ember mit kezd.

Az utolsó mese. Animációs film, 2021

Az utolsó mese. Animációs film, 2021

szoktak a legjobban sikerülni, amit egy nagy lendületből, ösztönösen csinállok. Ez viszont furcsa dolog, mert így azt az érzést kelti bennem, hogy nincs teljes hatalmam az alkotói folyamat fölött, mintha nem is én csinálnám, csak valahogy megtörténik. Az is igaz, hogy csak néhány éve vagyok a szakmában, lehet, hogy ez az érzés változik a tapasztalattal és rutinnal, de azért remélem, hogy az ösztönösségnek ez a hálás része akkor sem tűnik majd el.

Időnként elfelejtjük, hogy a filmes munka csapatmunka, pedig sokat lehetne tanulni belőle. Hogyan zajlik egy filmes csapat munkafolyamata?

Ez az egyik kedvenc részem a filmkészítésben, hogy csapattal dolgozunk, különösen akkor, ha sikerül összehozni egy jó társaságot. Most egy csodálatos csapattal dolgozom együtt. Jól meghatározott szerepkörök vannak. Alapvetően egy hierarchikus rendszerről van szó, ahol a legtöbb esetben a rendezőn van a legtöbb felelősség és az övé az utolsó szó, de közben a stáb egy összetett „ökoszisztéma”, mindenkire esszenciális szükség van. Én most grafikusokkal, animátorokkal, kompozitorokkal, hangmérnökkel, gyártásvezetőkkel, íróval, producerrel dolgozom együtt és mindenki hihetetlen munkát és kreativitást tesz bele a pro-

jektbe. Nem mondom újat veled, hogy egy ilyen folyamatban a legfontosabb elem a kommunikáció, de ezt nem lehet eleget hangsúlyozni. A jó együttműködés ezen áll vagy bukik. Ennyi embert összehangolni egy cél érdekében szuper dolog, de nagy kihívás is egyben.

A mostani projekten keresztül talán jól tudom vázolni a munkafolyamatot. Ezúttal a producernek volt egy ötlete, amivel megkeresett és amire felkért rendezőként. Az ötletre elkészült egy filmterv, majd annak az elfogadása után bevontunk egy forgatókönyvírot. Később bekerült egy remek gyártásvezető is a képbe, aki az egész folyamat szervezését, logisztikáját, jogi és anyagi rész-

it intézi. Aztán a hiányzó szereplőket is szép lassan megtaláltuk.

Mi a legnagyobb kihívás számodra egy film készítésekor?

Meggyőzni saját magamat arról, hogy amit kitaláltam, az jó lesz és működni fog.

Az animációs filmek mellett illusztrátorként is dolgozol, a 2021-es Szép Magyar Könyv-díjat az általa illusztrált Szerintem az egész című Jakabovics Tibor-gyermekkönyv kapta. A tyúk vagy a tojás kérdésére hivatkozva nálad melyik jött előbb, a filmvilág szeretete vagy a rajz/kollázs?

24

Babuka a fűben. Animációs dokumentumfilm, 2017

A filmegyetem előtt művészeti suliba jártam, grafika szakon végeztem, de a rajzolás/képkészítés már gyerekkorom óta velem van, szóval talán az volt hamarabb. Bár, ha azt veszem, gyerekkoromban egy csomó előadást, bábszínházat, cirkuszi produkciót készítettünk. Például volt olyan előadás is, amit úgy csináltunk meg, mintha egy tévéműsor volna – még reklámokat is kitaláltunk! – szóval elkezdtek keveredni a médiumok. Ezek a próbálkozások már összefüggésbe hozhatók a későbbi filmes érdeklődésemmel.

Amúgy Jakabovics Tibor Szerintemezazegész könyve volt az első könyvillusztrációs munkám. A filmegyetem után egyáltalán nem gondoltam

Babuka a fűben. Plakát

volna, hogy megtalálnak még „rajzolás” projektek, szóval igazán örültem neki, és nagyon szerettem csinálni.

Az utolsó mese nagy kört járt be: az Alter-Native-on, a Filmtettfeszt különböző helyszínein, nemrégiben pedig Grúziában is bemutatták egy animációs filmfesztiválon. Hogyan látod az erdélyi (magyar) filmes szakmát, mik a kitérési lehetőségek?

Azt hiszem, az erdélyi filmes szakmának, és az erdélyi animációs filmes szakmának más-más útjai vannak. Azt látom, hogy nagyon sok tehetség-

Azok a munkáim szoktak a legjobban sikerülni, amit egy nagy lendületből, ösztönösen csinállok. Ez viszont furcsa dolog, mert így azt az érzést kelti bennem, hogy nincs teljes hatalmam az alkotói folyamat fölött, mintha nem is én csinálnám, csak valahogy megtörténik.

ges erdélyi filmes van, de közülük rengetegen más-
hol érvényesülnek, mint Erdélyben. Nagyon sokan
jönnek Budapestre, én is itt lakom most.

Erdélyiként animációval foglalkozni még
inkább neheztelt pályán. Egyelőre nincs olyan,
hogy „erdélyi (magyar) animáció”. Még nincsenek,
vagy csak kialakulóban vannak erdélyi animációs
közösségek és bázisok, viszont vannak már egyéni

példák, ahol nagyon sokat tesznek azért, hogy
valamikor majd legyen. Itt van néhány név, akik-
nek én is sokat köszönhetek ilyen szempontból: a
Filmtett Kolozsváron és Balázs Zoli Nagyváradon,
a Magma Sepsiszentgyörgyön, ahol több animáci-
ós programot és workshopot is szerveztek már,
Hátszegi Zsolt, aki a Unigoat stúdiót alapította,
csíkszeredai bázissal, vagy a volt tanárom, Kassay
Réka, aki a Zoom Animaton Stúdiót csinálja,

Szerintemezegezész. Könyvillusztráció, 2021

Szerintemezegezész.
Könyvillusztráció, 2021

kolozsvári bázissal. Az utóbbinál volt szerencsém dolgozni, rögtön egyetem után, grafikusként, animátorként és rendezőként. Nagyon sokat köszönhetek ennek.

Én az egyetem mellett a legtöbbet a szakmai kapcsolataimnak köszönhetek, amikre úgy tettem szert, hogy mindenféle (tematikus) eseményre, workshopokra és filmfesztiválokra jártam el és

ismerkedtem. Meg ha sikerül egy jó vizsgafilmlet csinálni, az sokat lendít a dolgokon.

Kell egy adag szerencse, jó kapcsolatok, kitarítás.

A TED-Ed számára is készült egy animációs kisfilmek egy nemzetközi csapattal – nem is akármiről, hanem a zombik sötét múltjáról és történelmi

Szerintem az egész.
Könyvillusztráció, 2021

vonatkozásáról. Hogyan kerültél kapcsolatba a projekttel és milyen szereped volt benne?

A szakmai kapcsolatokkal eddigi pályám során elég nagy szerencsém volt. A mesteri befejezése után Észtországban szakmai gyakorlatot tettem, a Nukufilm és Joonisfilm nagymúltú animációs stúdióknál, és akkor ott remek kapcsolatokra tettem szert. A TED-Ed-es munkába egy nagyon kedves észt barátomon keresztül kerültem be, akit rendezőnek kértek fel, ő meg engem a grafikusnak. Szóval a film látványvilágát csináltam, illetve annak a haiti-zombis részét. Vele már több projektben is dolgoztunk együtt, nemrég a második animációnkat fejeztük be a TED-Ed-nek, ugyanabban a felállásban, ami ezúttal nem zombikról, hanem pápákról szól.

Mik a terveid a közeljövőben, vannak új munkáid a láthatáron?

Folyton van valami, főleg felkérések, most épp egy sorozat pilot-epizódját rendezem, amit reményeink szerint január végéig befejezünk a csapattal. „Szokatlan, intellektuális szórakoz-

Még nincsenek, vagy csak kialakulóban vannak erdélyi animációs közösségek és bázisok, viszont vannak már egyéni példák, ahol nagyon sokat tesznek azért, hogy valamikor majd legyen.

Mókusugrás. Könyvtrailer, 2022

Szorít a ház. Animációs sorozat pilot epizód – 2023
(gyártás alatt). Grafika: Vitányi Regina

tatás családoknak” – valahogy így fogalmaztuk meg, hogy mi is lesz ez a film. Ebben a projektben is Jakabovics Tibor felkérésére kezdtem bele, ez lesz a harmadik közös munkánk. (A gyerekkönyv mellett még készítettem egy rövid animációs könyv-trailert a korábbi, Mókusugrás c. könyvéhez.) Nagyon hálás vagyok ezekért a lehetőségekért. A jövőben több könyvötlet és egy újabb animációs doksi is felmerült, és hát, ha jól sikerül a pilot, akkor egy animációs sorozat is kilátásban van. Nagyon szerencsésnek érzem magam, hogy ilyen felkérések és lehetőségek találjanak meg, persze szabadúszóként mindig van rizikó a dologban. Ha egy ideig – mondjuk – nem kapnék felkéréseket, akkor nekifognék egy következő, teljesen saját filmötletnek.

SÁNTA MIRIÁM

Lajtos Nóra

Tolsztoj a buszmegállóban

Sietős lépteimet lassabbra vettem, miután már messziről megláttam a buszváróban ülve őt. Beesett szemeivel nézte a füstöt maga körül, cigarettacsikket tartó ujjával simított végig hosszúra nőtt, ősz szakállán. Amikor a közelébe értem, egyre bizonyosabbá vált, hogy Tolsztoj az. Az asztapovói vasútállomáson látták utoljára, még 1910-ben. Én meg most láttam újra egy debreceni buszmegállóban: puritán ruháján élete gyűrődései, magas homlokát mély barázdák szántották végig. Lomhán pislogott maga elé, aztán egy fél pillanatra rám emelte tekintetét. A hajléktalanok bizalmatlanságával nézett a szemembe. A júliusi kánikulában is fekete, ujjvég nélküli kesztyűt hordott és túrabakancsot. A Jasznaja Poljana-i nyarakra gondolt talán. Amikor ülve a háza verandáján, nyíló virágainak szépségén elmélkedett, magas esztétikai alapokra emelve állapította meg: a természet elpusztíthatatlan. Vagy egy számára ked-

már javában horkolt, s úgy szívta be az alföldi port és a kipufogógáz szagot, mint más a paradús hegyi levegőt. Hogy miről álmodhatott, ha ugyan a hajléktalanoknak vannak még álmaik, nem tudom, csak azt, hogy amikor visszafelé leszálltam a buszváróban, még ott feküdt. Akkor láttam, hogy egy könyv lapul ormótlan nagy kabátságában. Próbáltam elolvasni a címét, de nem látszott. Kialudhatta magát, vagy mert észrevett, felkelt a padról, de ülve maradt. Vézna testén úgy lógott a ruhája, mint Ivan Iljicsén. Fájhatott a jobb csuklója, mert azt szorongatta bal kezével. Aztán komótos mozdulattal elővette a könyvét, lapozgatta előre, majd visszafelé, végül megállt egy lapnál, s elmélyülten olvasni kezdett. Lassan lapozott tovább. A távolból szemléltem őt. Nagyon érdekelt, mit olvas, ezért, habár erős, ápolatlan szag vette körül, mellé bátorkodtam ülni a padra. Úgyet sem vetetett rám. Krárogott egyet, majd nagyot nyelt, akkorát, hogy hallani lehetett. Valami feltűnő nyugodtság uralkodott rajta, és én egyszerre szerettem volna nyomorultul és jó módúan ilyen békés lenni. *Uram! segélj, taníts meg engem, jer és szállj belém, és tisztíts meg engem minden mocsoktól!* – akadt meg a tekintetem könyvének lapján. Talán nagyobb hatással kellett volna lennie rám e sornak, de én csak azt láttam, hogy Tolsztoj elhagyatott, Tolsztoj kisemmizett, s hogy azért ül a váróban, mert várja a Jasznaja Poljana-i járatot, amely visszavinné őt gyermek-és ifjúkora idilli miliójébe. Ahol a felhők is más utakon járnak, ahol a madarak Isten kottájából énekelnek, s ahol a szamováár is szebben gőzölög, mint máshol...

Esszé

DR. LAJTOS NÓRA (1977, Püspökladány) irodalomtörténész, költő, író, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötetei: *Cserbóka*, gyermekversek (Hungarvox Kiadó, 2022), *A tölcserjázmin éneke*, Istenes versek (Cédrus Művészeti Alapítvány, 2021), *Példázat és etika*, Sánta Ferenc rövidprózájáról (Magyar Napló Kiadó, 2019). Debrecenben él.

ves személyre gondolt. *Amikor az ember képzeletében egy szeretett lény vonásait igyekszik fölidézni, a múlt annyi emléke merül fel, hogy ezeken az emlékeken, mint könnyön át, csak homályosan látja őket.* És ő csupa nőket látott maga előtt: az anyját, Mariját, a feleségét, Szofját, és lányait, Tányát, Iljusát, Mását és Alekszandrát...

Tolsztoj keresztbe tett lábaival fészkelődött, poros bakancsán megigazította a fűzöt, s végig dőlt a buszmegálló padján. Koszos-kesztyűs kezéből kihullott a csikk, nem volt már azon mit szívni, legfeljebb rágni. Mire megérkezett a busz,

Hazaérve még sokáig előttem volt az a fájó-könyörgő szempár, amivel először és utoljára a szemembe nézett. Leültem a gép elé, és – felidézve magamban az olvasott sort – rákerestem az interneten. „*Megállt, összetette két kezét, mint kicsi korában, fölemelte tekintetét és megszólalt, egy ismeretlen valakihez intézve szavait: - Uram! segélj, taníts meg engem, jer és szállj belém, és tisztíts meg engem minden mocsoktól!*” Nyehljudov szavai voltak ezek. A *Feltámadás* sorai, amely regény így ér véget: „*Hogy mivel végződik életének ez az új korszaka, azt a jövő fogja megmutatni.*”

Februárban van a házasság hete. Ez a program-sorozat ihletője februári tandemezésünknek. Vajon a hűség emberi jellemző-e? Vagy az ember inkább *hűségtelen*? Miről árulkodnak a biológiai és miről a kulturális programjaink? Továbbá: van-e végső soron különbség az egér és az ember között?

(Bagosi Zsolt)

A hűség (vagy nevezzük inkább monogámiának) az emlősállatok 5%-ára jellemző. Az ember, bár biológiai szempontból maga is egy állat, nem tartozik a monogám emlősök közé. A mezei pócok annál inkább. A mezei pócokra jellemző ugyanis, hogy a hím és a nőstény egy életre választ párt és a kölykeiket is együtt nevelik. Szemben például a hegyi pócokkal, amely annak ellenére, hogy szoros rokonságban van az előzővel, gyökeresen más típusú életet választ: a hím virágról virágra (pontosabban pocokról pocokra) jár, és a kölykök nevelését is egyedül a nőstényre bízza. Úgy is mondhatjuk, tipikusan promiszkuitásban él. A közös genetikai rokonság és az eltérő viselkedési mintázat teszi alkalmassá ezt a két állatfajtát arra, hogy a monogámiát és a promiszkuitást, illetve ezek neurobiológiai hátterét rajtuk keresztül vizsgáljuk.

Ugyancsak emlősállatok agyában mutatták ki először a corticotropin-releasing faktort (röviden CRF) és a szerkezetileg hasonló peptideket, az urokortinokat is. Ezek az ember agyában is termelődő neuropeptidok két, általában ellentétes hatást közvetítő receptoron, a CRF1 és a CRF2 receptoron fejtik ki hatásaikat. A CRF elsősorban a stresszválasz szabályozásában játszik szerepet, de a szociális viselkedést is befolyásolja. Ha egy monogám állat (pl. mezei pócok) agyába CRF-et fecskendezünk, akkor az fokozza a partner iránti preferenciát. Egy nem-monogám állat (pl. mezei egér) CRF hatására ismerős környezetben lefagy, ismeretlen környezetben pedig hiperaktív lesz, elkezd fokozottan kutatni a környezetét. A reakció tehát genetikai és környezeti tényezőktől egyaránt függ, de az sem mindegy, hogy a CRF-et milyen dózisban és milyen agyrégióba fecskendezzük be, mivel a CRF receptorai is különböző mennyiségben fordulnak elő ezekben az agyi területekben.

A pócok agyának vizsgálata közben derült ki, hogy a CRF és az urokortinok kifejeződése megegyezik, a CRF1 és a CRF2 receptorok előfor-

dulása azonban eltér a monogám és a nem-monogám fajok, illetve fajták között; a mezei pócok agyában több a CRF2, míg a hegyi pócokban több a CRF1 receptor. Ezért (bennem legalábbis) felmerült, hogy az emberben is a CRF-recep-

torok kifejeződése az, ami meghatározza, hogy az illető inkább monogámiában vagy promiszkuitásban él (jelen megfogalmazás szerint hűséges vagy *hűségtelen* típus). Egyébként a legtöbb emberre a sorozat-monogámia jellemző. Ez persze nem azt jelenti, hogy az illető kitart a kedvenc filmsorozata mellett (bár legtöbbször ez is igaz rá), hanem azt, hogy az egyik monogám kapcsolat után egy másik monogám kapcsolat után néz. Tehát egy agykuta-

Magyarai Sára rovata A hűségről és hűségtelenségről

Tandem

DR. BAGOSI ZSOLT (1977, Nagyszalonta) oktató-kutató orvos, egyetemi docens, tanszékvezető-helyettes, Szegedi Tudományegyetem, Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Kar, Kórélettani Intézet.

tó szemszögéből, mint oly sok minden, ez is az agyban dől el.

Ami az egér és az ember közötti párhuzamot illeti, nyilvánvalóan vannak anatómiai különbségek (agy-, farokméret stb.), de viselkedési szempontból az ember sok mindenben hasonlít az egérre. Ha egy hím egeret egy nőstény egérrel együtt 24 órán keresztül egy ketrecben tartunk, akkor azok néhányszor örömeiket lelik egymásban, majd a hím elhúzódik a ketrec egyik sarkába és csak akkor mutat érdeklődést a környezete iránt, amikor egy újabb nőstényt tesznek be mellé. Ha ugyanazt a hím egeret egy (a szociális interakció vizsgálatára használt) aréna közepébe állítjuk, az aréna egyik végében a már korábban megismert nősténnyel, a másikban pedig egy ismeretlennel, a hím többnyire az ismeretlen

nőstényt választja. Ez az úgynevezett Coolidge-hatás eredménye. Ez a hatás az embernél is hasonlóan működik: ha egy hím és egy nőstény egyed leül egy szobában a kanapéra, kezdetben intenzív érdeklődést tanúsítanak egymás iránt, de előbb vagy utóbb a kanapé két végén kötnek ki, gyakran elkezdik más képeit nézegetni vagy másnak írogatni. Ez a magatartásbéli hasonlóság valószínűleg annak köszönhető, hogy az agynak a szociális viselkedésért felelős része (amit szociális agynak is hívunk) nagyjából megegyezik a két fajban. Ez az analógia teszi lehetővé azt, hogy az egereken végzett kutatások alapján az emberekre is vonatkoztatható következtetéseket vonjunk le.

(Magyari Sára)

Amikor a házasság hetéhez kapcsolom a *hűség* fogalmát, akkor egyértelműen a párkapcsolati hűségre gondolok, azaz szűkített jelentéssel használom e szót, de igazából a tágított jelentés is megfordult a fejemben, hiszen valami olyasmiről van szó, ami értékrendszerünkben fontos helyet képvisel. Legalábbis elméletileg. Mert a gyakorlatban számomra úgy tűnik, nem működik semmilyen jelentésében. Illetve nem működtet-

34 Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Sügérségtől incelekjé – női szemmel* (HKE, 2021).

jük. Egy dolog hűnek lenni emberekhez, más dolog önmagunkhoz, harmadik dolog elvekhez, és így tovább.

Szótári jelentése két irányt mutat: egyrészt azt jelenti, hogy valaki állhatatos, ragaszkodik valakihez, esetleg valamihez, kitart valaki vagy valami mellett. Másrészt azt is jelenti, hogy megegyezik a valósággal, az eredetivel. Élettársi viselkedésünkben azt is jelenti, hogy nem csalja meg a másikat, meg azt is, hogy lojális marad az egyik a másikhoz.

A *hűségtelesség* szót a Czuczor–Fogarasi szótárunkban találjuk meg *hívőségtelesség* formában, amely négy jelentéssel bír: 1. hűség nélküli állapot vagy tulajdonság, azaz, amikor valaki ígéretét,

esküjét megszegi; 2. szolgálai kötelezettségek szándékos megszegése; 3. a jobbágy esküszegése; 4. felségsértés, lázadás.

Jelentésanilag is nagyon izgalmas a két szó, de mindennapjainkban ennél sokkal izgalmasabb, hiszen érzések, viselkedések kapcsolódnak hozzá. És olyan tettek is, amelyekkel mások életét és a sajátunkat is befolyásoljuk.

Ha a nyelvi működést nézzük, azt, hogy miről hogyan beszélünk, akkor egészen biztos, hogy a hűséget nem csak az emberhez kapcsoljuk. A kuttyát tartjuk kultúrkörünkben az emberhez leg-hűségesebb állatnak, de a gólyákat meg az egymáshoz való hűségük miatt szoktuk emlegetni. Ha utánaolvasunk, hogy mi is van az állatvilágban, kiderül, vannak olyan fajok, amelyek egy életen át egy pár mellett maradnak, és vannak olyanok, amelyek nem.

Én az embernél maradnék. Nekem valahogyan úgy tűnik, hogy a hűség egyrészt természeti szükséglet volt az embernél. Ahhoz, hogy az utódok minél sikeresebbek legyenek, valahogyan rájöttek elődeink, hogy ehhez szükség van hűségre is (és sok minden másra is). Ahol, vagy akinél ez nem ment magától, azt igyekeztek normákkal, törvényekkel ösztökélni. Azaz van egy kulturális szükséglet is, amely ezt működtetné. Nem véletlen a feltételes mód, hiszen ma valahogyan nem működik. Sem házasságon belül, sem a barátságok, munkatársak szintjén, de még csak az elvekhez, értékrendekhez, sőt önmagunkhoz való hűség viszonylatában sem. Megfigyeléseim alapján az körvonalazódik, hogy nagy szabadságunkban azt hisszük, bármit megtehetünk – következmények nélkül. Pedig következmény mindig van. Mintha eltűnőben lenne az emberekből a ragaszkodás, a kitartás. Úgy általában véve is. Persze tudom, hogy *az elromlott – cseréld le, dobd el* korszakát éljük, és ez nem csak a tárgyakra vonatkozik. De engem nagyon érdekel, hogy mi az, amitől mégis egyesek hűek maradnak, mások hűségtelességek lesznek.

Nekem úgy tűnik, hogy a személyiség éréssel jutunk el a hűségességhez. Az önmagam legjobb variánsának lenni működésben egyszer csak eljutunk oda, hogy önmagam miatt szeretnék hű lenni: a másikhoz, önmagamhoz, az elveimhez. De főként a másikhoz. Mert képes vagyok rá! Ebben segít például a házassági eskü is. Meg jó lenne, ha segítene az ön- és társismeret is, de evvel sem állunk túl jól. Mi, mai emberek. Bár lehet, a régiek sem.

Én sem voltam mindig, mindenhez és mindenkihez hű. Meg kellett érnem rá, hogy az legyek. Kellett hozzá az eskü, hogy a szavamat adom, hogy „véle tűnök, véle szenvedek” és megelégszem vele. Mert a mindennapi emberi kapcsolatainkban, legyen az párkapcsolati, családi, baráti, munkahelyi – a valós életünkben néha szenvedünk, néha tűrünk, mert sem én, sem a másik nem vagyunk mindig édes, aranyos, kedves, bájos cukorfalatok.

Magam körül is, kutatási eredményekből is azt látom, egyre többen hűségtelenek. Divat lett a hűtlenkedés. Csak az a sok fájdalom, amit okoz! Mindenkinék. A hűségtelennek is – később, idővel!

Ha a hűtlenség biológiai eredetű, akkor felmenthető az ember. *Én nem tehetek róla – a vérünkben, a génjeinkben van* – mondja a magyar nyelv. Ha így van, akkor a vérünkben és a génjeinkben ott kellene lennie valami olyannak is, ami meggátolja, hogy a hűtlenség által romboljunk. Valami immu-

nitásra való hajlamnak. De erről én még nem halottam.

Sokszor tapasztalom, hogy a tudományos (rész)eredményeket gyakran használjuk arra, hogy az embert felmentsük pusztító viselkedésében a felelősség alól. De bárhogy nézem a dolgokat, valahogyan csak azt látom, az ember alapjáraton a tudatosságában különbözik az állattól. Értem én, sőt hiszem és vallom is, hogy az ember nagyrészt biológiai lény, de valami más is. Nem csak test. Ott van az a bizonyos emberi tényező, amit nem nagyon tudunk megfogni, megmagyarázni. Próbáljuk, de eléggé képlékeny.

S bevallom, haragszom azokra a nézetekre, ideológiákra, bármikre, amelyek elhitették velünk, hogy az emberi alatt (ez egy minősítő névutó is) lehet emberül élni. Élni lehet. Csak valahogyan ez nem mindig olyan jó nekünk. De lehet, hogy csak nézőpontot kellene váltanom, s egy szürke cincogó tekintetén keresztül konstatálni, hogy nincs itthon a macska...

Az a színház érdekel, ami érvényes

Beszélgetés Boros Kinga dramaturggal

Jelenleg Nagyváradon, a Szigligeti Színházban dolgozol Gianina Cărbunariu rendező mellett a most készülő Magyarosaurus dacus című előadás dramaturgjaként. Van-e ennek az együttműködésnek valamilyen előzménye?

Gianinával Marosvásárhelyen, a Yorick Stúdió 2009-ben bemutatott 20/20 című előadásában dolgoztunk először együtt. Azóta fordítottam darabját, előszót írtam a szlovák nyelvű kötetéhez, és 2021-ben az UArt-Press Kiadónál megjelentettük a *Hétköznapi emberek* című könyvet, amely az első, Romániában megjelent gyűjteményes Cărbunariu-drámakötet. Az évek során nem veszítettük el a kapcsolatot.

A szakmai tevékenységében mennyire tudatos törekvés az, hogy valamiféle közvetítői szerepet láss el a román és magyar színházi világ között

Kultúra

BOROS KINGA (Csíkszereda) színházi szakíró, dramaturg, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem tanára.

FAZAKAS MÁRTA (1975, Székelyudvarhely) a kolozsvári BBTE-n filozófiát, a marosvásárhelyi MME-en teatrológiát tanult. 2007-től a nagyváradi Szigligeti Színház irodalmi titkára.

Nem gondolok magamra román-magyar közvetítőként, de maga a közvetítő szerep nagyon szimpatikus. A dramaturgi identitás része, hogy „seftelsz”. Hogy mi és mi között közvetítek, az örökké változó, van, amikor a színpad és a nézőtér között, és van, amikor két kultúra között. Nagyon szeretek innen-onnan átvinni dolgokat, összekapcsolni különböző világokat egymással. Én magam nem vagyok olyan alkotó művész, aki a semmiből alkotna valamit. Úgy működöm, hogy ami megtetszik, azt szeretném megosztani másokkal. Gianinával is így találkoztunk. 2004-ben végeztem teatrológia szakon Kolozsváron, Marosvásárhelyre kerültem az akkor még működő *A Hét* című közéleti és kulturális hetilaphoz színházi

szerkesztőnek. Abban az évben Bukarestben, az Országos Fesztiválon láttam a *Stop the Tempo* című előadását. Az erdélyi színházból érkezve nagyon wow-élmény volt, az is, hogy a színészek kortárs, a romániai fiatalokat foglalkoztató identitás-kérdéseket vetettek fel. Utána ezzel a darabbal elkezdtem „házalni”, végül Sebestyén Aba rendező harapott rá, és annak folytatása lett az, hogy meghívta Gianinát a Yorickhoz rendezni. Szoktam mondani Gianinának kicsit irigykedve, kicsit büszkén, de örömmel, hogy időnként tőlem függetlenül pont azt valósítja meg, amiről álmodozom. Pár éve például ajánlottam néhány erdélyi színháznak bevezetni a „plusz egy kávé” mintájára elgondolt ajándékjegy gyakorlatát. Bizonyos vendéglátóhelyeken lehetőség van a sajátodon kívül egy második kávé árát otthagyni valaki más számára, aki esetleg nem engedheti meg magának. A színházbajárás sok embernek nincs benne a szokásrendjében, de egy ilyen akcióval is lehet megfogni potenciális nézőket. Gianina, a Piatra Neamț-i színházban „Bilet în așteptare” címen csinált hasonlót. Azt hiszem, ha a helyzet úgy hozza, könnyen újra egymásra kapcsolódunk.

Hogyan jött létre a kapcsolódás itt, Váradon?

Gianinát egy ideje foglalkoztatta Nopcsa Ferenc figurája, izgalmasnak tűnt neki, s mivel egy magyar emberről van szó, 2021 nyarán megkértem, hogy segítsen utána járni az életének és munkásságának. Ekkortájt kérte fel a váradi színház egy előadás rendezésére.

Mit lehet tudni Nopcsa Ferencről?

Báró Nopcsa Ferenc paleontológus 1877-ben született Déván és 1933-ban halt meg Bécsben. Igazi monarchiabeli polgár, az 1200-as évekig visszavezethető családfával. Valószínűleg elmagyarosodott román családról van szó, amelynek a történetében a nemzetiségi kérdés is tematizálódik. Nopcsa Ferenc nagyapja, Nopcsa László részt vesz 1848-ban a balázsfalvi gyűlésen, mint Ladislau Nopcsa, noha a család addigra már több évszázada magyarnak tekintette magát. Elpártolása miatt a zámi Nopcsa-kastélyt lerombolták a feldühödött magyar tömegek. A család román eredetéről annyit tudunk, hogy valamikor ortodoxok voltak,

továbbá, hogy a Nopcsa név valószínűleg a *noapcea*, azaz *noaptea* szóból ered.

Miért érdekes színházi szempontból ez a figura?

Gianina számára a figura kettőssége, ellentmondásossága volt színházilag vonzó. Egy *James Bond*-, egy *Jurassic Park*-, egy Netflix-film és egy Shakespeare-tragédia főhőse egy személyben. Járja Albániát, albánnak beöltözve, elvegyülve az akkor barbárnak tartott népesség között, a következő pillanatban pedig román juhásznak öltözve kémkedik Bécsnek, majd másnap Londonban, a British Museumban kutatja a dinoszaurusz-maradványokat. Egy tudós, aki folyamatosan implikálódik a politikai mozgásokba, majdnem albán király lesz belőle. Az albániai néprajzi írásai sokszor elképesztő empátiával és humanizmussal vannak átítatva, de társas kapcsolataiban gyakran teljesen szociopata módon viselkedik. Amikor haragszik, nagyon kicsinyes, kegyetlen. Például a végrendeletében azt írja, hogy a családjának semmit, még egy apró emléket sem hagy – a színészekkel azon röhögtünk, hogy még egy hűtőmágnest sem.

Ha már említetted a színészeket, akkor a munkamódszerről is beszéljünk. Ha jól tudom, ennek a történetnek a kibontásába bevontátok a színészeket is, tehát egy a Szigligeti számára nem szokványos munkafolyamat zajlik.

Gianina munkái nagyon gyakran kutatáson alapulnak. S mivel most hatalmas anyag van, amit meg kell mutatni, eléggé adta magát, hogy ne fikciót írjon, hanem a rendelkezésre álló dokumentumokat dolgozzuk fel, *ready made* szövegekre alapuljon az előadás. Ő nagyon ért ahhoz, hogy ezeket dramatizálja. Az egyik jelenet például Nopcsa Ferenc apjáról szól, Nopcsa Elekről, aki 1894 és

Boros Kinga a Magyarosaurus dacus egyik próbáján

Bozsódi-Nagy Orsolya felvétele

1897 között a budapesti Nemzeti Színház és Nemzeti Opera politikai alapon kinevezett inténdánsa, főigazgatója, és aki egy óriási *metoo-botrányba* bukik bele. Nos, Gianina ebből úgy írt jelenetet, hogy egy mondatot sem „költött” hozzá, csak összerakta a sajtómegjelenéseket, mint egy puzzle-t, s fergeteges erejű, vicces és pörgő dialógusokat hozott létre. Ugyanakkor ez a munka módszertanilag sok nehézséget okoz. Nagy kihívás például elkülöníteni, hogy mi a megbízható dokumentum, és mi a mítoszteremtés.

37

Miért fontos, hogy ebbe a kutatómunkába a színészeket is bevonjátok?

A kutatáson alapuló előadások esetében elengedhetetlen, hogy a színészek értsék, érezzék a témát, és ez a tudás és energia ott legyen a játékukban. Például amikor elhangzik az előadásban, hogy a férje botránya Nopcsa Eleknét is diszkreditálja, akkor a színész tudja, hogy a kor sajtójában 1897-ig a bárónő számtalan jótékonyági bál és akció szervezőjeként szerepel, azt követően viszont csak az újaradi sörfőzőház hirdetéseivel, vagy hogy tehenészt keres az uradalomra. Vagyis kirekesztődik a társasági életből és gazdálkodásra kényszerül. Mindezeket a háttérinfókat nincs mód elmondani az előadásban, de ha a színész részt vett a kutatásban, akkor beépül az alakításába. Ez a tudatosság, forráskritikus pozíció adja az előadás metateátrális rétegét is: a *Magyarosaurusban* egyértelműen megmutatjuk a színész és a szerep különbözőségét.

Ráadásul, ha jól tudom, Nopcsa Ferencet több színész alakítja.

Nem gondolok magamra román-magyar közvetítőként, de maga a közvetítő szerep nagyon szimpatikus. A dramaturgi identitás része, hogy „seftelsz”. Hogy mi és mi között közvetítetek, az örökké változó, van, amikor a színpad és a nézőtér között, és van, amikor két kultúra között.

Amikor egy színház érdeklődéssel fordul a saját múltja felé, akkor az olyan, mintha megvizsgálná a talajt, amelybe egy magot akar elültetni. Ha nem vizsgálja meg, akkor megtörténhet, hogy olyasmit akar elültetni, ami ott nem fog megteremni.

Nopcsa összetett és ellentmondásos identitású embernek tűnik, ez vezetett ahhoz az írói, rendezői ötlethez, hogy ne egy színész játssza. A váradi társulat nagyon jól működik mint csoport, mint csapat, jól tudnak kicsi, egymást megtámogató szerepekben dolgozni. Ez a munkafolyamat kihívás volt nekik is, nekünk is, az első hetekben eléggé küzdöttünk azzal, hogy ezúttal nem egy előre megírt szöveggel indult a munka. Gyakorlatilag párhuzamosan készült a szöveg, a magyar fordítás, és már próbáltunk is a színészekkel.

Először dolgozol a színházban Nagyváradon, de családi kötelek fűznek a városhoz és többirányú szakmai kapcsolat a színházhoz. Esetleg vannak személyes implikációid ebben az anyagban is, amin dolgoztok?

Nopcsa Ferenc 1877-ben született Déván. Mondhatni a dédapánk lehetne. Az én anyai dédapám, Ambrus Péter 1894-ben született a Bihar megyei Gyantán. A kutatások során az ő nevét is megtaláltam az Európából Amerikába érkező hajók utaslistáján, akárcsak az ifjabb Nopcsa Elekét. Nopcsa Ferenc öccse a magyarországi fehérterror idején az egyik kommandó tagja. Egy angol nyelvű cikk felveti, hogy később cowboy lett Amerikában, ezért néztünk utána az utaslistáknak. Dédapám illegális kommunistaént jött haza Amerikából, a második világháború után közvetlenül a Bihar megyei Magyar Népi Szövetség ügyvezető elnöke volt. De nagyon hamar kiábrándult és visszavonult a közügyektől, miután a mezőbikácsi és gyantai nacionalista alapú vérengzések ügyében nem sikerült elégtételt szereznie az áldozatoknak. Néha eszembe jut, hogy ha a Nopcsa-család nem halt volna ki, akkor most interjúzhatnánk Nopcsa Ferenc dédunokájával. Déva és a Hátszegvidék térben sincs távol Váradtól, igaz, hogy Nopcsának a Monarchia állampolgáraként Konstantinápolytól Londonig tart a világ. És az a világ is nagyon hason-

latos a miénkhez: a politikai alapon kiosztogatott kultúrpozíciók, a metoo-botrányok, a rossz politikai menedzsment... Vagy akár az Osztrák-Magyar Monarchia reálunió típusú államszerveződése, ma azt mondanám, poszt-nacionális, amelyben, ahogy egyre többet olvasok róla, egyre inkább úgy érzem, hogy nem lehetett rossz élni.

Visszajutottunk Nopcsához, pedig a váradi kötődéseidről érdeklődtem...

Tényleg, de visszakanyarodok. Édesanyám, B. Piroska Klára színésznő itt nőtt fel, a nagyszüleim házában Kovács Apollónia fényképe lógott a falon. Ez a kép most Czvikker Katalin irodájában van, méltó helyen. Meghatározó, de egymással nem kontinuus, egészen különböző történetek fűznek a városhoz, és most, hogy néhány hétig itt dolgozom, lubickolok ebben az érzésben: olyan, mintha több Váradom lenne ebben az egy városban, és amikor próbára megyek, szembejön velem, felizzik egy másik életem.

Egy picit beszéljünk arról is, hogy nemrég zárult le a váradi színháztörténeti, ún. Philther-kutatás, aminek te voltál a koordinátora. Hogyan értékeled ezt a munkát, miben látod a jelentőségét?

Nagyon becsülöm azokat a színházakat, amelyek látják a saját múltjuk jelentőségét. Ez nem a tekintélytisztelet miatt fontos, hanem mert az örökségünk akkor is működik, ha nem tudatosítjuk magunkban, mert a kánon nemcsak az alkotói szándékban él tovább, hanem a nézői elvárásokban is. Amikor egy színház érdeklődéssel fordul a saját múltja felé, akkor az olyan, mintha megvizsgálná a talajt, amelybe egy magot akar elültetni. Ha nem vizsgálja meg, akkor megtörténhet, hogy olyasmit akar elültetni, ami ott nem fog megteremni.

A váradi Philther-kutatás nagyszerű találkozás volt annak köszönhetően, hogy mekkora nyitottsággal fogadtatok. A Jákfalvi Magdolna, Kékesi Kun Árpád és Kiss Gabriella által kidolgozott módszer magát az előadást próbálja rekonstruálni. A kutatási projekt erdélyi részének koordinálását Ungvári Zrínyi Ildikótól vettem át 2019-ben, és akkor szembesültem azzal, hogy Várad fehér folt az erdélyi Philther-térképen. Majd szerencsésen összejött egy kicsi, de lelkes szerzői kör, és 2022-re megszületett a *Nagyváradi magyar színháztörténet 1950–1990. Philther-elemzések* című kötet.

Miért az 1950 és 1990 közötti előadások elemzése került a kötetbe?

A legkorábbi jelentősnek mondható előadás, amihez anyagot találtunk, az 1950-es *Cigánybáró* volt. A váradi színház csodálatosan rendbe szedett archívuma nélkül nagyon nagy bajban lettünk volna. A másik időhatárt 2010-nél húztuk meg, de végül egy 1990-es előadás lett az utolsó, ami a kötetbe bekerült. Ezt utólag már sajnálom, mert azt az átmeneti húsz évet, amely során a váradi színház néz jobbra-balra, és nem megy semerre, mint John Travolta a GIF-en, színháztörténetileg iszonyú izgalmas lenne megragadni. Ez az az időszak, amikor nincsenek esztétikailag kiemelkedő produkciók, tiszteletre méltó kudarc annál több. A társulat nem tudja átszakítani a saját határait, illetve áttörni a szakmai ingerküszöböt, pont ezért kellene még foglalkozni ezzel a periódussal. De a kötetnek így is van egy szép íve az államosítástól a rendszerváltásig, zenés előadástól zenés előadásig. A 14 előadáselemzésből kirajzolódik, hogy a Gróf László-féle zenés színház után hogyan következik Szabó József líraibb, költői színháza, majd hogyan veszt irányt ez a színház.

A színháztörténeti kitérő után még visszatérnék a jelen színházához. Úgy sejtem, hogy szakmai érdeklődésedben kitüntetett helyet foglal el a kortárs, társadalmilag érzékeny színház, és ennek különböző formái az alkalmazott színháztól a dokumentarista színházig. Hogyan látod ennek helyzetét az erdélyi palettán?

Engem az a színház érdekel, ami érvényes, műfajtól függetlenül. Mindenevő vagyok, nagyon szeretem az operettet is, és meggyőződésem, hogy a *Csárdáskirálynő* a kellemes muzsika mellett társadalmilag érzékeny színház is tud lenni. A Váradra érkezésem előtti napokban azzal foglalkoztunk a vásárhelyi teatrológus hallgatókkal, hogy mi tudja ma érvényessé tenni ezt a hungarikum-darabot, ami jobban meghatározza a magyar színházi kultúrát, mint a nagy nemzeti drámáink. Nagyon szeretnék például egyszer roma színésznőt látni Szilvia szerepében, mert akkor a Szilvia-Edvin páros talán megmutatna egy ahhoz mérhető társadalmi konfliktust, amit 1915-ben Stein és Jenbach megírt. Vagy az erdélyi színházakban most agyonjátszott *Hegedűs a háztetőn*-t úgy újraolvasva, hogy a nézőtéren ülő Tevjék átérezzék a hagyomány megingását. Ehhez ma Fegyvának, a harmadik lány választottjának minimum lánynak kellene lennie...

Te magad elég sok színházi területen dolgozol, kritikusként, alkotóként, dramaturgként, sőt, volt már

önálló előadásod is. Mi az, ami a legközelebb áll hozzád?

A csapatmunka. Szeretek dramaturgként dolgozni, szívesen dolgoznék többet is. Mégis a legkedvesebb munkahelyem a *Színház* folyóirat volt azoknak az embereknek köszönhetően, akikkel ott 2016–2021 közt szerkesztőtárs lehettem. 18 év alatt hat vagy hét produkcióban vettem részt mint dramaturg, ami nagyon kevés, más emberek a hobbijuknak többet hódolnak. 40 évesen ijesztő rájönni arra, hogy mennyire kevés dolog fér bele az ember életébe, nekem 18 év alatt bele kellett, hogy férjen két gyerek, egy doktorátus, az akadémiai munka, mert főállásban egyetemi oktató vagyok. Dramaturgként nem tudnék megélni, mint ahogy szakíróként se. A teatrológusok előtt sokféle lehetőség van, de ezek közül nagyon kevés ad megélhetést is.

De itt vagy rá élő példának, hogy ezeket a tevékenységeket egymás mellett, párhuzamosan is lehet művelni.

A teatrológus hallgatókat, akikkel az egyetemen dolgozom, arról próbálom meggyőzni, hogy tartsák nyitva maguk előtt az összes kaput. Például ne utasítsák el az irodalmi titkári munkát se. Látni vélek egy ilyen ördögi kört az erdélyi színházaknál: az irodalmi titkári munka nincs megbecsülve, ezért kevés olyan ember áll irodalmi titkárnak, akinek a felkészültsége lehetővé tenné, hogy az irodalmi titkári munkának a megbecsültsége nőjön. Ilyen értelemben muszáj nemcsak felkészülni, hanem szívósnak is lenni, dolgozni a szakértelmed érvényesítésén akkor is, ha alapból nincs rá fogadókészség. Hiszen annyi dolog van az intézményi dramaturgiától a művészetközvetítésig, ami egy színházban a teatrológusnak fekszik legjobban. Igaz, nem tudok menni azzal az állásponttal, hogy akkora a mozgástered, amekkorát magadnak kiharcolsz. Elegem van a háborús retorikából. Virágokat akarok locsolni, nem bozótharcot vívni, ráadásul azokkal az emberekkel, akik elvileg a munkatársaim. Nekem az anyává válás hozta el azt a belátást, amit a diákok felé is képviselek, nem az a fontos, hogy majd az irodád ajtaján mit ír, vagy, hogy van-e egyáltalán irodád. A lényeg az, hogy boldog legyél abban, amit csinálsz.

Ezt elfogadom végsőnek, köszönöm a beszélgetést.

FAZAKAS MÁRTA

PKE-hallgatók a Wagner Nándor kiállításon

2022. október 8. és 2023. február 5. között Wagner Nándor (1922-1997) születésének századik évfordulójához kapcsolódva nagyszabású kiállítást tekinthettek meg a művészetkedvelők a budapesti Múcsarnokban. A Partiumi Keresztény Egyetem Képzőművészet szakos hallgatói az Academia Humana Alapítvány jóvoltából találkoztak a nagyváradi születésű szobrászművész munkáival.

A kalandos életű művész munkássága három korszakra tagolható. Egy élet három állomása és háromszor újraindított művészeti pályája mögött egy gazdag életművet találunk és kivételesen sokszínű gondolatiságot. A művész, a Nagyváradon és Budapesten töltött évek után, Svédországban, majd Japánban kereste helyét és kiteljesedésének lehetőségeit. A kiállításon Japánban épült teaházának reprodukált mása is látható.

40 Kultúra

SZLOPP BERNADETT 1984-ben született Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetem Filozófia szakán diplomázott, jelenleg az egyetem munkatársa.

Az alkotásokkal való találkozás, valamint Fazakas Réka kurátor, Kiss Sándor (az Academia Humana Alapítvány elnöke) és Wehner Tibor művészettörténész előadásai nyomán kibontakozott az anyagon túlnéző bölcselet magasabb perspektívája.

Wagner Nándor humanista üzenete gazdag eszköztárral megformált alakjai által lett maradandó. Munkáiban a benne összebékült Nyugat és Kelet csendje él. Szobrainak elevensége a márvány, a gipsz, a fém és a teremtő szellem találkozásából született. Több műve jeleníti meg a világban helyét kereső transzcendenciát (*Fény és árnyék, Földanya*). Az egyetemesség és a közösség gondolatát szoborba öntő szándék mögött a világ anyagiságában rejlő lehetőségekre rezonáló, ugyanakkor az anyagon túlnéző, spirituális beállítottságú művész áll. Munkásságában fellelhető a különböző kultúrák

Wagner Nándor önmagáról készített mellszobra

együtthatása, de úttörő volt speciális acélszobor-öntési technológiájának köszönhetően is.

Érző módon ismeri fel és jeleníti meg szobraiban az egyediséget (*Anyós, Női arckép, Szoptató anya*), ugyanakkor a különbözőségeken túli oszthatatlanságot. Ez utóbbit hordozza hangsúlyosan a kiállításon is látható fő műve, a Filozófiai kert. A nyolc alakból álló kompozíció belső körében találkozzunk Ábrahámmal, Ekhnatonnal, Jézussal, Buddhával és Lao-ce alakjával, amint a kör közepén elhelyezett, az istent jelképező, fénylő gömbre tekintenek. A szabályos körbe rendezett alakok mögött Assisi Szent Ferenc, Mahatma Gandhi és Daruma herceg, a szellemi megvilágosodás képviselői állnak. A szoborcsoportban a kulturális és vallási hagyományok találkozása látható, melyben egyik irányzat sem hangsúlyosabb a másiknál. Erről Wagner Nándor így vallott egykor: „Ebben az

Szoptató anya, vázlat

Öregség. Ülő vénasszony, vázlat

alkotásomban igyekeztem a különféle kultúráknak minden lehetőséget megadni, hogy közeledjenek egymáshoz, azzal, hogy mindegyiket egyenlően kezeltem. (...) A Filozófiai kert ötlete a II. világháború után született meg az egyenlőtlen bánásmód és az igazságtalanságok ellenében. Tudom, hogy amit most alkotásommal közvetíteni próbálok, nem lesz sikeres az életben, ám bízom benne, hogy halálom után egy évszázaddal már érteni fogják.”

Wagner Nándor alkotásai ma is megtalálhatóak Magyarországon, Romániában, Japánban és Svédországban, például Nagyváradon a Petőfi-parkban látható egész alakos József Attila-szobor. A független szellemiségű művész életműve teljesen egyedülállónak tekinthető.

Értékkörzés és emlékezet – Academia Humana Alapítvány

Wagner Nándor művészi-szellemi hagyatékának megőrzése és a hagyatékkal kapcsolatos kutatások a sokoldalú alkotó feleségének, Wagner Akiyama Chiyonak köszönhető. A 90-es évek elején megszületett ötlet eredményeként, ma az

Súlylökő, vázlat

Filozófiai kert

42 Academia Humana Alapítvány gondoskodik a művész szellemi örökségének népszerűsítéséről, újabb művek felkutatásáról, ugyanakkor ösztöndíjakat teremt fiatal tehetségek támogatásához.

Wagner Nándor barátjaként és az alapítvány elnökeként, hatalmas szerepet vállalt Kiss Sándor, akinek fáradhatatlan munkálkodása eredményeként az alapítvány ma is sokértű tervékenységet folytat, és az értékőrzést célzó törekvések mellett ösztöndíj-lehetőségeket teremtve hívja alkotásra a fiatal művészeket.

Ennek eredményeként jött létre a Wagner Nándor-díj is, melyre 2006 óta minden évben pályázhatnak a Partiumi Keresztény Egyetem képzőművészet szakos hallgatói. A pályázat során az Academia Humana Alapítvány meghatározott tematikában várja a grafika és a videó terén készült alkotásokat. Legutóbb a Wagner Nándor 100 témában beérkező alkotások közül a 2. díjat elnyert rövid klip (alkotók: Szitai Erzsébet és Janó János) megtalálható a Múcsarnok Facebook oldalán.

SZLOPP BERNADETT

Kisebbségi színházak: újrakezdés Szatmáron

A tizedik alkalommal Szatmárnémetiben jelentkező Interetnikai Színházi Fesztivál (Ifeszt) részben folytatás, részben újrakezdés volt. A Magyar Színházi Szövetség (Maszín) égisze alatt megrendezett seregszemle magyar, német, jiddis, romani és román nyelven megszólaló előadásokat, könyvbemutatókat, szakmai beszélgetéseket foglalt magába másodszer a partiumi városban. Az Ifesztet kétevenként szervezik Erdély, a Partium és Székelyföld magyar színházaiban, egybegyűjtve a romániai kisebbségek színtársulatait. A kisebbségi társulatoknak van egy másik seregszemléje is, a szintén kétevenként megrendezett Nemzetiségi Színházi Kollokvium, melynek állandó szervezője a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió. Mindkettő létrejötté Zsehránszky István egykori színikritikus, színházi szakember, publicista nevéhez fűződik, akinek posztumusz kötetét is bemutatták Szatmárnémetiben.

Az Ifeszt műsorfüzetében Bessenyei Gedő István, a szatmári Északi Színház Harag György Társulatának vezetője, fesztiváligazgató, a Maszín ügyvezető elnöke azt írja: több szempontból is újrakezdés a tizedik találkozó. A pandémia okozta kihagyás után a vándorfesztivál először tér vissza egy korábbi helyszínre. 2016-ban Szatmárnémeti adott otthont a seregszemlének, ott és akkor fogalmazódott meg a Maszín megalakításának gondolata. A múlt év végén abban a gyönyörűen felújított színházban sereglettek össze a társulatok és a nézők, mely nemrég ünnepelte 130. születésnapját. Először szervezték a romániai kisebbségi nyelveken játszó társulatok találkozóját a Magyar Színházi Szövetség kötelékében, s a fesztivál továbbra is kétevente vándorol a tagszínházak között. Erre korábban az Ifeszt megálmodója, a 2021 tavaszán elhunyt Zsehránszky István is rábólintott, s a főtámogatók is beleegyeztek.

A fesztivál házigazdája az Északi Színház, az előkészítő munka oroszánrészt a Harag György Társulat vállalta. Volt munka nem is kevés, napi két előadás, könyvbemutatók, szakmai beszélgetések sorakoznak a programban.

Aluírott lemaradtam néhány előadásról, értékelni tehát csak azokat tudom, amelyeket láttam. A romániai magyar színjátszás pillanatnyi helyzetéről sem értekeznek, részint mert nem mindent láttam, részint mert nem csak a legfrissebb előadásait vitték a színházak a fesztiválra. Ennek magyarázata, hogy az Ifeszt programja nem válogatás nyomán, hanem a társulatok javasolta előa-

dásokból áll össze. Pedig jó lenne, ha a legújabbak érkeznének, továbbá válogatni sem ártana. Utóbbihoz azonban nem csak pénz és paripa szükséges, hanem a fesztivál „szabályzatának”, hagyományának a módosítása.

Kultúra 43

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

A szatmárnémeti Ifeszt számomra nagyon jól kezdődött. Nemcsak a kedvesség, ahogy fogadtak, hanem a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának az előadása is nagyban hozzájárult. Amióta bemutatták, szerettem volna látni a több díjat elnyert előadás, Molnár Flórának az Újváradban megjelent, *Rémkabaré három részben* című kritikája csak fokozta a kíváncsiságomat.

Molnár, mozi, horror

Molnár Ferenc darabjának a Kellér Dezső által átírt és Zerkovicz Béla slágerdalaival tűzdelt változatát Keresztes Attila állította színpadra. A *doktor úr* című vígjátékot ismertem, láttam is színpadon, a zenés változatához mindeddig nem volt szerencsém. Az előadás felülmúlta a várakozásaimat, ezért kiegészítem az ifjú pályatárs kritikáját.

Keresztes a némafilmek, az 1920–30 évek mozijának stílusjegyeit vegyítette az ikonikus horrorfilmek pillanataival. Például Sárkányné (Kádár Noémi) egyszerre Morticia (Adams Family) és Karády Katalin. Vagy: Puzsér szerepében Galló Ernő beszédmodora, hangsúlyai egy az egyben Kabos Gyula. Benő Kinga (Szobalány) is egy ismert horrorfilm figura, és ezek kiragadott példák csupán, mert az egész előadás a groteszk és múlt századi burleszk ötvözete. Nagyon szellemes, vicces, okos, korszerű, pergő produkció. És még van az előadásban egy hatalmas csavar, amitől egészen különleges: A színészek nem énekelnek, hanem tátognak, ráadásul a nőknek is mintha férfihangja lenne. Azaz van. Bokor Barna színművész énekel mindenki helyet. Különböző hangon és hangmagasságban. Kis technikai segítséggel a duettek is. All a zenekarban, keménykalapban, mint a hangszeresek, és hol Karády, hol Kabos Gyula, máskor Fedák Sári vagy Honthy Hanna énekhangját idézi. Amit Bokor művel, az egyedi, vicces és nagyszerű.

A vásárhelyiek *A doktor úr* előadása a rendezéstől a kifogástalan színészi játékig, az ötletdús koreográfiától a minimalista színpadképig, a régi slágerek hangszerelésétől Bokor Barna különböző hangjaiig a kortárs színház kvintesszenciája. Tiszta, pontos, minden pillanata kiszámított, a játék, a poénok minden esetben a jó ízlés határán belül maradnak. Hát ezért esett annyira jól a lelkeseknek és az agyannak ez az előadás.

Erdélyi szászok, két olvasatban

Carmen Lidia Vidu írta és rendezte a Temesvári Állami Német Színház *Emberék, Eladók* című

Ízig-vérig színház A doktor úr a marosvásárhelyiek előadásában

előadását. A multimédiás, színházinak, sőt érdekesnek szánt produkció illusztrált, unalmas történelemórának sikeredett. Az *Emberék, Eladók* morális kérdést vetne fel, de lényegében nem szól semmiről. Dokudráma akar lenni a romániai németek kiárusításáról. A vetített képek elhalványítják, néha láthatatlanná teszik a színészeket. Igaz, ők sem nagyon iparkodnak játszani. Mondják a szöveget, a színpadon levő operatőr kamerájába, én meg nézem a vetített képet. Nézek, mint a mozi-
ban – jut eszembe az előadás alatt. Az ásítást diszkréten visszafojtom.

Mutatnak dokumentumokat, amelyek bizonyítják az NSZK (Német Szövetségi Köztársaság) és az RSZK (Román Szocialista Köztársaság) közötti titkos paktumot, hogy előbbinek mintegy tízezer nyugatnémet márkájába került minden egyes kivándorló. Megmutatják, megszólaltatják a két tárgyalót, egy főszekust és a német kormány megbízottját. Megszólalnak a szekus dossziékat vizsgáló hivatal (CNSAS) munkatársai, és elhangzanak kivándorlási történetek. Érdekes lenne ez, meg megrázó is, ha valami újdonság is elhangzana, valami, amit eddig mi, halandók nem tudtunk. És ne lenne annyira monoton. Történne valami érdekes a színpadon, amire oda kellene figyelni. De nem történt. Semmi sem történt. Azaz, de. A romániai németeket és zsidókat eladta a szocialista Románia diktátora. Ez viszont nem színpadon történt. Senkinek nem volt kedve válaszolni a szóban elhangzott a kérdésre: – Te mennyibe kerülsz? A morális dilemma sem derült ki. Mármint az, hogy az emberkereskedelem életet mentett.

A marosvásárhelyi Yorick Stúdió Sebestyén Aba rendezésében mutatta be Elise Wilk *Eltűntek* című drámáját, melynek szintén a németek kivándorlása a témája, csak más megközelítésben. Az előadást kétszer is láttam. Először 2018-ban a gyergyószentmiklósi Színházi Kollokviumon, és talán a következő évben Nagyváradon a HolnapUtán fesztiválon. Az első alkalommal a következőket írtam: „Elise Wilk sztárszerző Romániában, számos darabját mutatták be, díjakkal jutalmazták. A marosvásárhelyi Yorick Stúdió felkérésére írta az *Eltűntek* (Disparitii) című drámát, melyet Albert Mária fordított magyarra. (...) Sebestyén Aba színész, rendező, a Yorick vezetője az előadás utáni beszélgetésen elmondta, tudatosan keres női szerzőket és örül, ha egy darab ősbemutatója a független színházhoz kötődik.

A szerző szintén a beszélgetésen ismerte el, hogy ennek a felkérésnek a nyomán kezdett fog-

Megrázó előadást állított színpadra Elsie Wilks *Eltűntek* című drámájából a Yorick Stúdió

lalkozni családjá történetével, valamint a romániai szászokkal.

Az *Eltűntek* egy erdélyi szász család négy nemzedékén keresztül mutatja be az ország történelmének kulcseményeit: 1944-1945, amikor a németeket szovjet munkatáborokba hurcolták, 1989-1990, a forradalom, aminek nyomán tömegesen vándoroltak ki a szászok, valamint 2007, az ország csatlakozása az Európai Unióhoz. Az előadásban egy-egy már halott vagy meg nem született családtag monológja hangzik el, és jelenetek a család életéből. Eltartva, szinte érzelemmentesen, az elidegenítő színház nyelvén. A dráma bennem, a nézőben történik. A szöveg poétikus, az előadás, megrázó és kegyetlen. Talán szenvedélymentessége, a humora teszi megrázóvá. Az előadás, a színészi játék elindított gondolatokat dermesztenek meg. A marhavagonokban szállított emberek egy évre rá, hogy más embereket szállítottak ezek a vagonok a halálba. A tárborból túl későn érkezett szerelmeslevelével, később az állandó rettegés a retorziótól, amiért az egyik családtag megszökött. A hideg, a sorbanállás, külföldi csomagok, az állandó félelem előli menekülés. Az itthonmaradás, a konok ragaszkodás a szülőföldre. Majd a szabadságban a szembesülés valósággal: a külföldre szakadtak otthontalansága, a halál idegenben, az udvarló besúgója volta. Aki mindent végigél, az öreg nagynéni, az utolsó, aki mindent tud a családról, de ő meghal, a fiatalok, az X és Y generáció eladja a házat, a múlt bezáródik.” (Kollokvium Brecht úr szellemével, in. *Erport.ro*)

Második alkalommal csak megerősödött bennem, hogy a nagyszerű előadást nem kezdte ki az idő, sem tartalmában, sem formájában.

Színház a tanácsteremben

Barabás Árpád székelyudvarhelyi színész-rendező állította színpadra Tracy Letts: *A jegyzőkönyv* című színművet a Csíki Játékszínnel. A darabról annyit tudtam, hogy sikerrel játsszák a budapesti Átrium színházban, a szerző más írását nem ismerem. A szerző amerikai Tony-díjas színész, Pulitzer-díjas drámaíró, továbbá sikeres filmek és tévéfilmek, sorozatok forgatókönyveinek szerzője. Hát erre már érdemes lenne gombot varrni, de elnézve a csíkiak előadását, nem könnyű feladat. A jegyzőkönyv társalgási dráma is, meg nem is, szatíra is, meg nem is, szóval a rendező és a színészek úgy adják elő, ahogy szívük és tudásuk diktálja. Unalmasan vagy izgalmasan, viccesen vagy vérelesen komolyan, lényeg, hogy történjen valami a színpadon és a fontos kérdések ne csak a szövegben, hanem a játék során is megfogalmazódjanak.

A helyszín egy kisváros tanácssterme, a szokásos hosszú asztallal, ami mögött a tanácsosok, a jegyző és polgármester foglal helyett. Kisvárosi intrikák, férfias viccelődés, nőies finomkodás, megválaszolatlan kérdések. A kis korrupciók és intrikák, önös érdekek csak az egyik vetülete a darabnak és az előadásnak, a másik a város nagy történelmi ünnepe, amiről kiderül, hogy úgy nem igaz, ahogy van. Az ünnepelelt hős, vagy talán hősök elég rémes dolgokat műveltek a bennszülöttekkel.

A hősies jelenetet el is játsszák a tanácsosok, pont úgy, mint a gyerekek a játszótéren. (Talán ez volt a legsikerültebb jelenet.) Aztán az egyik tanácsos megkérdi, hogy miért ők a hibásak a múlt tetteiért, és ezzel vége az előadásnak. Mintha elsza-

kadt volna a film. A szövegben rendesen benne van a közép-kelet-európai országok realitása, dilemmája, benne vannak az elhallgatások, a szembenézés hiánya, a kis hatalmi acsarkodások. Mondom, a szövegben. Az előadásból viszont hiányzik a játék, a gondolatiság, ami hitelessé teszi a szöveget. Meg azt is el kellett volna dönteni, hogy reál vagy más kulcsban állítják színpadra Tracy Latts darabját.

Koncert, you-tópia, büféelőadás

A bukaresti Állami Zsidó Színház *Yiddis Trotter* címmel koncertelőadást ígért a programban. Este hétkor kezdődött, s nyolckor már vége is lett. Hát, hogy is fogalmazzam meg finoman azt, hogy még ennyi is sok volt. A produkció jiddis dalokat tartalmazott, profi zenei kísérettel, a színészi, énekesi teljesítményeket viszont borítsa jótékony homály.

A szakmai beszélgetésen tudtam meg, hogy az elhangzott dalok egy részét Dél-Amerikában, illetve Mexikóban gyűjtötte a Moldovai Köztársaságban élő Efim Ciorny énekes és zeneszerző, a klezmer zene ismert képviselője. A színpadon vetített festményrészletek a zsidó származású képzőművész, Leonid Afremov munkái, ezt a fesztivál programfüzetben írták meg. A színészek ugyanis azt nem tudták, mi látható játék közben a hátuk mögött, Natalie Ester színművész, az előadás rendezője pedig nem jött el a fesztiválra.

A nagyszebeni Radu Stanca Színház Német Tagozatának *you-tópia* című előadásáról, amit

Florian von Hoermann rendezett és Edith Buttingsrud koreografált, a következőket írja a fesztivál műsorfüzete: „A *you-tópia* egy multimédiás projekt, egy koreográfiai költemény, amely az egyének közötti érzékeny kapcsolatokról szól. A projekt alkotói a kommunikáció egy formáját kutatják, a múlt század nagy avantgárd költészetén és a művészi érzékenység szűrőjén át szemlélve a koreográfiát és a vizualitást. Így teremtenek valami újat a modern ember számára. A kollektív neurózis otthoni és városi terei, növényi eredetű, a Paradicsomhoz hasonlatos univerzumok és poszthumanista rémálmok közötti utazásra hívjuk a nézőket. Ez egy pszichedelikus utazás, melynek végén megpillanthatnak egy reménysugarat.”

Eolvastam a versek fordítását a vetítővászonon, és próbáltam összekapcsolni a mozgással. Néztem az előadást, de semmi nem jött át abból, amit a beharangozó ígért. Folyton a 80-as évek amatőr performanszai jutottak eszembe. Azok is újszerűek, elvontak és mindentől eltérőek akartak lenni, de nem sikerültek sem túl kifejezőknek, sem túl izgalmasnak. Biztos nagyon újszerű a szebeniek előadása, csak hogy én nem fedeztem fel benne sem az avantgárdot, sem bármely univerzumot. Mondjuk a neurózis lejött. Merthogy ideges és szomorú lettem, hogy mennyi munka, odaadás van a színészek részéről ebben a – legalábbis számomra – semmit sem mondó előadásban.

A színház büféjében mutatták be a Szatmárnémeti Északi Színház Mihai Raicu Társulata a *#biztosítótűk* című előadását. Bobi Pricop rendező produkcióját inkább installációnak nevezném,

Több a társalgás,
mint a dráma.

Tracy Latts
Jegyökönyv című
darabját a Csiki
Játékszín adta elő

Sokat markol,
ám keveset fog
a You-tópia,
a szebeni Radu
Stanca Színház
német tagozatának
produkciója

mint színházi előadásnak, bár simán belefér a kortárs színház fogalmkörébe.

Fülhallgatóval ültünk a képernyő előtt és nézzünk a „filmet”, melynek szereplői romániai kamaszok. A Tik-tok népe – mondom magamban. A világvárvány idején, a zömében fiatalok által használt közösségi médiában megjelent a *#biztosítótűk* (*#ace de sigurantă*) csoport, amit egy tinilány hozott létre, hatalmas sikert aratva vele a tizenévesek körében. Ezen a felületen elmondhatják gondolataikat, vállalhatják nemi identitásukat, vonzódásaikat, önkeresésüket, beszélhetnek a szorongásaikról, kapcsolataikról, elszigetelődésük, magukba fordulásuk okairól. Mindarról, amit a szülőknek nem mernek vagy tudnak elmondani, s amikről a tanáraik hallani sem akarnak.

Ezek a fiatalok vállalták, hogy Pricopnak és a stábnak mesélnek magukról és a kérdésekről, félelmekről, amiket a Tik-tokon osztanak meg egymással és a világgal. Idegeneknek könnyebb elmondani azt, ami bennük rejlik, mert nem kell elviselniük a rosszálló pillantásokat, a dorgáló, vagy ledorongoló szavakat, amit közelebbi vagy távolabbi környezetükben kiváltana a mondandójuk. A negatív (hate) kommentekkel nem törődnek, a megértőknek – like – örülnek. A *#biztosítótűk* egyszerre kapaszkodó és szelep a csoport tagjainak.

Ha a vetítés előtt a narráló színész nem mondja el, hogy a szereplők a Tik-tokon megnyilvánuló tinédzserek, esküdni mertem volna, hogy

fiatal színészek beszélnek, táncolnak, énekelnek az előadásban.

A produkciót úgy képzelték el az alkotók, hogy több város színházában egyszerre mutassák be, mintegy jelezve a Tok-tok biztosította kapcsolattartási lehetőséget másrészt, hogy felhívják a figyelmet a fiatalok problémáira, valamint arra, hogy a társadalom továbbra is elutasítja az **47** *LMBTQ* fiatalokat, nem veszi komolyan a tizenéveseket, nem figyelnek kellőképpen rájuk. A *#biztosítótűk* a figyelemfelkeltést célozza. Csak remélni lehet, hogy sikerrel járnak.

A Harag György Társulat színművészei, Sardar Tagirovsky rendezésében vitték színre *Vörösmarty Mihály Csongor és Tünde* című klaszszikusát, amivel engem elvarázsoltak. Vitt magával Csongor és Tünde, Ilma és Balga. Amerre jártak ők, ott léteztem én is. Varázspálcával, repülő aranyalmával, szóval, énekkel, játékkal, a totális színházzal repítettek a tündérek és boszorkák birodalmába. Ám a mágikus mese nem csak a szerelemről beszélt, hanem a létről, életről és elmúlásról. A földön töltött rövid órák értelméről és értelmetlenségéről. Tisztán, összefüggően, kidolgozottan, búbajosan és megrendítően. Szigety-Kósa Zsófia tollából ebben a számunkban bővebben olvashatnak az előadásról. Kritikája végén sorakoznak az alkotók nevei. Érdeemes elolvasni tüzetesen, mert ez a csodaország, a csodalényeivel bizony hatalmas közös munka.

SIMON JUDIT

„A magyar anyanyelvű romák jelentik az erdélyi magyarok demográfiai erőforrását”

A romániai népszámlálás múlt év végén közzétett előzetes adatai megerősítik, hogy arányaiban az országosnak közel a kétszerese a magyar népesség fogyása. A folyamat megállítására Veres Valér szociológus szerint a magyar anyanyelvű romák egy lényeges demográfiai erőforrást jelentenek. A kolozsvári BBTE dékánhelyettese szerint ez az erőforrás egyelőre kiaknázatlan, mert az erdélyi magyarság nem akarja integrálni romákat, el akarja magát szegregálni ettől a közösségtől. CSEKE PÉTER TAMÁS interjúja VERES VALÉR szociológussal.

Fotó forrása: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Veres Valér szociológus

40 Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtelex portál munkatársa. Kolozsváron él.

A népszámlálás előzetes eredményeinek (lásd keretes írásunkat) elemzése előtt egy módszertani problémára kérdeznék rá, ami megnehezíti az adatok értelmezését. A 2011-es népszámláláskor kevesebb mint 60 ezer lekérdezett személy nem nyilatkozott a nemzetiségéről, most viszont 1,5 millióra tehető a számuk. Honnan ez az óriási eltérés?

Tudni kell, hogy a 2011-es népszámláláskor volt egy olyan válaszalternatíva a kérdőívben a nemzetiségre, az anyanyelvre és a vallásra vonatkozó kérdésénél, hogy a válaszadó nem kíván nyilatkozni. A mostani kérdőívben ilyen válaszalternatíva nem volt, és meggyőződésem, hogy ennek a 1,5 millió személynek a nagy része nem szándékosan nem akart a nemzetiségéről nyilatkozni. Ha mondjuk ők csak százezerrel lennének többen, mint tíz évvel ezelőtt, akkor az eltérést lehetne úgy értelmezni, hogy növekedett azoknak a száma,

akik nem akarnak válaszolni a nemzetiségi hovatartozásukra vonatkozó kérdésre. De olyan óriási az eltérés, hogy szerintem valamilyen technikai malőr történetet az online lekérdezés során, és nagyon remélem, hogy nem a kérdezőbiztosok munkája során. Mert most már a kérdezőbiztosok sem egy papíralapú kérdőívvel keresték meg az embereket, hanem digitálisan rögzítették az adatokat. Ami a technikai malőrt illeti: több szociológus kollégámhoz hasonlóan úgy vélem, az online kérdőív platformja rosszul volt programozva, mert úgy is le lehetett zárni a kérdőívet, ha nem választál az összes kérdésre. A népszámlálást szabályozó törvény szerint is csak az összes kérdés megválaszolása után lehetett volna érvényesíteni a kérdőívet, de az online kérdőívet nem igazították ehhez az előíráshoz. Ráadásul a kérdőív kitöltése közben folyamatosan villogott a képernyőn a befejezés gomb, ami arra csábította a válaszadókat, hogy haladjanak tovább, akkor is, ha közben választatlanul hagytak kérdéseket. Tény, hogy utólag a statisztikai intézet is elismerte: sok hiányosan megválaszolt kérdőív adatait rögzítették. Hogy pontosan hány esetben, az a népszámlálás végleges adatainak közzétevésekor derül ki.

Azt már tudni lehet, hogy a népszámlálás előzetes eredményei szerint Románia állandó lakossága 2021.

december elsején 19,053 millió fő volt. Közülük 16,568 millió fő nyilatkozott a nemzetiségéről. Az utóbbiak közül pedig 6 százalék (1,002 millió személy) vallotta magát magyarnak. Ugyanakkor a 19,05 millió fős állandó népesség 4,8 százaléka, mintegy egymillió személy nem regisztrált, nekik azért nem ismert a nemzetiségük, mert adataikat a különböző nyilvántartásokból vették át. Így az első kérdésben említett 1,5 milliós népességgel együtt közel 2,5 millió személynek nem ismert a nemzetisége. Közülük hányan lehetnek magyarok?

Erről csak becsléseink vannak. Az enyém abból indult ki, hogy 2011-ben is volt 1,2 millió ember, akinek az adatait a különböző állami nyilvántartásokból vették át. Az akkori végleges adatok közlésekor ennek a népességnek a település szerinti eloszlása is ismertté vált. Ezek alapján én azt valószínűsítettem, hogy az ismeretlen nemzetiségű népességen belül 4,5 százalék körüli a magyarok aránya. Ezt az arányt alkalmazva a jelenlegi, közel 2,5 milliós ismeretlen nemzetiségű (és anyanyelvű) népességre, mintegy 111 822 magyar lehet közöttük. Ha ezt összeadjuk a magukat „hivatalosan” is magyar nemzetiségűnek nyilatkozók számával, akkor 2021. december elsején Romániában mintegy 1 113 973 magyar nemzetiségű személy élt. Azzal a megjegyzéssel, hogy ezek között vannak olyanok is, akik több mint egy éve külföldön élnek, de népszámláláskor azt nyilatkozták, hogy kevesebb mint egy éve élnek külföldön, és ezáltal beleszámítanak az ország állandó népességébe. Mindenesetre a becsült adatokat alapul véve a magyarok aránya a teljes állandó népességen belül 6 százalék alá került. Abszolút számokban 2011 és 2021 között a romániai magyarok lélekszáma mintegy 170 ezer fővel csökkent. A fogyás üteme ezek szerint a tíz év alatt több mint tíz százalékos volt.

A hivatalos adatok szerint a tíz év alatt az ország teljes állandó népessége 5,3 százalékkal csökkent. Ezek szerint a magyarok fogyásának üteme a románokénak a kétszerese volt?

Első ránézésre igen. Vagyis akkor, ha elfogadjuk, hogy Románia állandó népessége 19 millió fő. Csakhogy ez a szám egy nagyon optimista összeállítás, ugyanis vannak olyan román állampolgárok, akiknek valóban sok közülük van az országhoz, de egy részük nem feltétlenül él életvitelszerűen az országban. Azt nem tudjuk, hogy hányan vannak, de becslésem szerint akár 800 ezren is lehetnek. Ugyanakkor számolnunk kell azzal is, hogy nagyobb a visszatérő migráció a románok körében, mint az erdélyi magyarokéban. Vagyis a

kivándorolt románok a kivándorolt magyaroknál nagyobb arányban térnek haza. A korábban Magyarországra kitelepedett erdélyi magyarok körében például nagyon alacsony a visszatérők aránya. Ez a jelenség is árnyalja a képet. De az az állítás mindenképpen helytálló, hogy gyorsabb ütemű a magyar közösség fogyása a románoknál.

És mi ennek az oka?

A fő ok a magyar népesség románokétól eltérő korszerkezete. Ez hosszú távon előrevetíthető és visszamenőleg is elég jól követhető, és keveset változik, nem okoz nagy bizonytalanságot. Már 2011-ben is láttuk, hogy lényegesen előregedetebb az erdélyi magyarság a román népességnél. Akkor a nyugdíjas népesség aránya a kiskorúakhoz képest a románoknál nagyjából paritáson volt az össznépességben, a magyaroknál meg 150 idős személy jutott 100 gyermekre. Ez jelentős eltérés a román népességben mért arányhoz képest. Csak a részletes népszámlálási adatok közzétételkor tudjuk meg, hogy a magyarok esetében ez a mutató mennyit nőtt még a tíz év alatt, de elképzelhető, hogy mára már 155 idős személy jut 100 gyermekre. Amúgy jelenleg országosan 121 idős személy jut 100 kiskorúra, ami azt jelenti, hogy fokozódott a román népesség demográfiai előregedése is, a korszerkezetük közelít a magyarokéhoz. Tehát mind a két népesség korstruktúrája kedvezőtlenül alakul. Ebben a magyarok számára az a jó hír, hogy az országos arányuk csökkenésének üteme lelassulhat, ami számít a nyelvhasználat és a politikai képviselő szempontjából. Vagyis a rosszban is van valami jó. Az előregedés ugyanakkor azt jelenti, hogy néhány százalékkal kisebb a magyarság körében azoknak a száma, akik gyermeket vállalhatnak, mint az össznépességben. Így hiába nagyobb 10-15 százalékkal a természetes népmozgalmi adatok szerint a magyarok gyermekvállalási kedve, mint a románoké, ez az eltérés nem tudja kompenzálni a népesség előregedését. Mivel a magyar népességben arányaiban több az idős személy, mint a románban, az elhalálási arány is nagyobb. Ez a két tényező együtt vezet a magyarok negatív természetes szaporulatához. És ehhez még hozzá kell venni a szóránymagyarság nagy ütemű csökkenését, ahol az előregedés mellett az identitásváltás, az asszimiláció is közrejátszik, mivel az etnikumon belüli házasságkötések egyre nehezebben megvalósíthatók, és nagyon magas az etnikailag vegyes házasságok aránya.

Mennyire járult hozzá a magyar népesség nagy ütemű fogyásához a kettős állampolgárság intézménye?

Valamilyen mértékben mindenképpen hozzájárult. Az kijelenthető például, hogy a kettős állampolgárság bevezetése után könnyebb az erdélyi magyar fiataloknak Magyarországon tanulni. Ők viszont csak egy szűk réteget jelentenek, az nem állítható, hogy munkaerőpiaci szempontból, az életszínvonal szempontjából lényeges vonzerőt gyakorolna jelenleg Magyarország az erdélyi magyarokra. A tanulni kívánó fiatalok egy részén kívül legfeljebb a humán tudományok területén dolgozók számára jelenthet vonzerőt például Budapest, mint a magyarság kulturális centruma. Ezeknek az embereknek a kivándorlását nem tudjuk megállítani, de ők is az erdélyi magyar népeességnek csak egy szűk szegmensét jelentik, nincs jelentős hatásuk a népeességfogyásra.

Vannak-e egyáltalán közpolitikai eszközök ennek a fogyásnak, ha nem is megállítására, de legalább a lelassítására?

Ehhez a korszerkezeten kellene változtatni, de ezt csak úgy lehet, ha mondjuk más országokból származó magyar bevándorlókkal bővül az erdélyi magyar népeesség. De egy kisebbségi népeességbe való bevándorlás elég furcsán hangzik, jellemzően ilyesmi nem fordul elő. Vannak kivételes helyzetek, ilyen a mostani is, amikor az ukrainai háborús menekültek egy része Romániában marad, és növeli a romániai ukrán közösség létszámát. Hasonló helyzetet az erdélyi magyarok esetében nem lehet elképzelni. Van viszont egy lényeges demográfiai erőforrásunk, ők a magyar anyanyelvű romák. Akik már több mint egy évtizede lényeges arányban be vannak vonva a romániai magyar oktatási rendszerbe. Itt viszont sok teendő van a jövőben, mert azt tapasztalom, egyelőre a politikai szereplők, az RMDSZ sem veszi eléggé komolyan ezt a demográfiai erőforrást. Sokan értik már ugyan az RMDSZ vezetőségéből a problémát, elkezdtek ezzel foglalkozni, de egyelőre nagyon nagy az ellenállás. Nagyok az előítéletek, az erdélyi magyarság nem akarja integrálni a romákat, el akarja magát szegregálni ettől a közösségtől, így ez a demográfiai erőforrás kiaknázatlan marad. Ha pedig a romák folyamatosan elutasítást éreznek, féltő, hogy egyes magyarok lakta vidékeken inkább román iskolába adják a gyerekeiket. Egyelőre ez a veszély nem áll fenn, mert eléggé ragaszkodnak a magyar anyanyelvű romák a magyar identitásukhoz. Ők elsősorban Szatmár és Maros megyében, Székelyföld különböző részein élnek. A magyarok lakta vidékeken vannak amúgy román anyanyelvű romák is, akiknek a gyermekei románul tanulnak az iskolában. A lényeg, hogy a magyar anyanyelvű romák integrációjával kiemel-

ten kell foglalkozni. Ráadásul ez egy fiatal népeesség és termékenyebb, mint a magyarság átlaga. Tehát perspektivikusan is többletet jelent. De sokkal jobban oda kellene figyelni rájuk, mert sok szintű és formájú diszkrimináció éri őket a magyar iskolákban is, a társadalmi viszonyok tekintetében is.

Lát reményt a magyar anyanyelvű romák integrációjára?

Ha a közpolitikák arra irányulnak, hogy motíválják, serkentsék az integrációt, csökkentsek az előítéleteket, akkor az általában valamilyen szinten meg szokott látszani. Például az Egyesült Államokban évtizedekig erőforrásokat áldoztak arra, hogy a fehér többség és a fekete kisebbség közötti integráció szintjét javítsák. Nem volt könnyű folyamat. Amikor az amerikai döntéshozók kitaláltak erre egy bizonyos stratégiát, az emberek elkezdtek kikerülni. Ez a jelenség Romániában is megnyilvánul. Például abban, hogy a szülők egy része elviszi abból az iskolából a gyereket, ahol sok a roma. Ez tette az Egyesült Államokban is a fehér népeesség is, de a döntéshozók átgondolták, átalakították kicsit a támogatás rendszert, a motivációk szintjét, és vannak eredmények. Nem azt állítom, hogy az amerikai színes bőrű lakosság esélyegyenlősége meg van oldva, mert még mindig vannak problémák. De azért azt se mondhatjuk, hogy nincsenek látványos eredmények, gondoljunk csak Barack Obama elnökké választására. Romániában a magas rangú politikai vezetők között találunk-e romát?

Visszatérve a népszámlálásra: a későbbi részletes adatok mennyiben árnyalhatják majd a képet?

Az utóbbi évtizedekben már több népszámlálást is elemeztem. A végleges adatok jelentettek már kismértékű és jelentős mértékű változásokat is. A 2011. évi népszámlálás esetében jelentős mértékű volt az eltérés az előzetes eredményekhez képest. A nemzetiségi adatoknál nem, de az össznépeesség sok fontos adatának esetében igen. Tíz évvel ezelőtt abból adódtak ezek az eltérések, hogy hivatalos nyilvántartásokból emelték át az emberek egy részének az adatait. Ezt megtörtént most is, és ismét feltevődik a kérdés, hogy az áttemelteknek mekkora hányada tartózkodik életvitelszerűen Romániában. Informális forrásokból azt is tudni lehet, hogy az online kérdőívet olyanok is kitöltötték, akik nem az országban élnek. Egyelőre a számukat megbecsülni nem tudjuk. A megyei, településsoros adatok segítik majd a pontosabb becsléseket.

A népszámlálás előzetes eredményei

Romániában 1,002 millió személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek népszámláláson, így a magyar kisebbség a lakosság 6 százalékát teszi ki azok körében, akik válaszoltak erre a kérdésre – közölte 2022 végén az Országos Statisztikai Intézet. A legutóbbi, 2011-es censzuson 1 227 623 személy vallotta magát magyar nemzetiségűnek, vagyis tíz év alatt több mint 225 ezerrel csökkent a magyarok száma. Az előzetes adatok szerint Románia lakossága eléri a 19 053 800 főt, ebből 16 568 900 személy nyilatkozott a nemzetiségi hovatartozásáról. Közülük 89,3 százalék, 14,8 millió személy vallotta magát román nemzetiségűnek. A lakosság 1,1 millióval csökkent a legutóbbi népszámláláshoz képest. A magyar után a legnépesebb a roma kisebbség, amely 569 500 főt számlál, és a lakosság 3,4 százalékát teszi ki. Húszezer főnél nagyobb létszámú nemzetiség az ukrán (45 800 fő), a német (22 900) és a

török (20 900). A lakosság 6,3 százaléka nevezte meg a magyart anyanyelveként. 91,6 százalék a román nyelvet használja első nyelvként a családban. A roma nyelvet 1,2 százalék beszéli, az ukránt 0,2 százalék. A felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdésre 16 millió 551 ezren válaszoltak: 85,3 százalékuk ortodox kereszténynek, 4,5 százaléka római katolikusnak, 3 százaléka reformátusnak vallotta magát. A magukat vallástalannak vagy ateistának vallók aránya 0,9 százalék volt.

Folytatódott a lakosság elöregedése, megnőtt a 65 év felettek aránya: 121 idős személy jut 100 fiatalra, míg 2011-ben 101,8 idős jutott száz fiatalra. Így ez a mutató 20 százalékponttal romlott. Az egyetemet végzettek aránya a 2011-es adatokhoz képest 12,9 százalékról 16 százalékra nőtt, míg az alacsony képzettségűeké 50 százalékról 40 százalékra mérséklődött.

51

A statisztika az államérdek szolgálatában

Szociológiai szempontból annyira aggályosra sikeredett a 2021-ben esedékes, de 2022-ben lebonyolított romániai népszámlálás, hogy azt nem lehet pusztán a román állam gyenge szervezőképességének betudni, mindenképpen felmerül a szándékosság gyanúja. A népszámlálási adatok tekintetében Romániának két alapvető politikai érdeke volt: az egyik az, hogy lehetőleg megtartsa 20 millió körüli szinten az ország lakosságát, mert ettől függ az ország jelentősége az Európai Unión belül, a másik pedig az, hogy az etnikumra és a vallásra vonatkozó adatok a lehető legképlékenyebbek legyenek, hogy aztán azokat az állam saját politikai érdekei szerint értelmezze és hajlítsa. A népszámlálási adatok előzetes eredményeinek ismertetése után megállapítható, hogy Románia mindkét fentebb említett célkitűzése teljesült.

Az ország története során először alkalmazott internetes önmegszámlálást is magában foglaló hibrid lekérdezési módszert a népszámláláskor. Ez abból állt, hogy első körben maguk a polgárok tölthették ki online a népszámlálási kérdőívet. Második körben a népszámláló biztosok személyesen keresték fel azokat, akik nem végezték el az online önmegszámlálást, és van egy harmadik szakasz is, amikor az állami intézmények adatbázisai alapján számolják meg azokat, akik mindkét előző körből kimaradtak. Különösen az online lekérdezés módja, és az abból származó eredmények vetik fel azt a gyanút, hogy a népszámlálási folyamatban eljáró intézmények mintha nem is akarták volna maximálisan kiaknázni az ebben rejlő adatgyűjtési potenciált, hanem mintha szándékosan törekedtek volna arra, hogy bizonyos kérdésekben ne rendelkezünk egzakt számokkal.

Az is kérdés, hányan vannak azok, akik a számlálóbiztosokkal lezajlott közvetlen beszélgetés során tudatosan hátrították el az etnikumra és a vallásra vonatkozó kérdést, és hány esetben történt meg az, hogy a számlálóbiztos nem tette fel ezeket a kérdéseket, vagy nem vezette be a válaszokat a táblagépbe?

Lakosságszám

A romániai népszámlálás eredményeiből az az alapvető adat nem derül ki világosan és tudományos precizitással, amely miatt népszámlálásokat szoktak szervezni: hogy hányan is élünk Romániában. Akkor is így van ez, ha véletlenül tényleg pont 19 millióan élünk itt, mint amennyit az előzetes eredmények sejtetnek, mert biztosak nem lehetünk abban sem, hogy legalább nagyságrendben tükrözi-e ez az eredmény a valóságot.

Az online kitöltés során ugyanis lehetővé vált, hogy megszámolják magukat azok a román állampolgárok is, akik nem tartózkodnak életvitelszerűen Romániában. Ezzel az állam statisztikailag meg nem történtté tette az elmúlt tíz évben lezajlott exodust, ugyanis sikerült 19 millió embert összeszámolni, csakúgy mint tíz évvel ezelőtt, amikor szintén 19 millió lakos volt az ideiglenes eredmény, de akkor az adminisztratív adatok bogarászása után 20 millió fölé kúszott Románia hivatalos lakosságszáma. Elképzelhetőnek tartom, hogy ezúttal is ez történik, a végleges eredmények legalábbis megközelítőleg 20 millió rezidens lakosról fognak szólni. Mivel tudjuk, hogy több millióra rúg az országból elment, külföldön dolgozó román állampolgárok száma, ezért csak úgy lehetett elérni azt, hogy Románia megőrizze a nagyságrendben 20 milliós szintet, ha ezeknek a valójában külföldön élő embereknek egy jelentős részét is megszámolják, hogy a hivatalos statisztikában úgy szerepeljenek, mintha Romániában élnének. Az más kérdés, hogy így akár több millióra is rúghat azoknak a román állampolgároknak a száma, akik kitöltötték az online kérdőívet, holott már évek óta Spanyolországban, Olaszországban,

Nagy-Britanniában stb. vagy akár a tengerentúlon élnek. És aligha fogunk most már pontos képet kapni a valós romániai helyzetről akkor sem, ha összevetjük a mostani eredményeket a többi ország statisztikáival, legfeljebb csak sejtethetjük általuk a romániai népszámlálási adatok csúsztatásait.

Etnikum, vallás

Statisztikai szempontból a teljes rezidens romániai lakosság pontos felmérésének kudarcánál is nagyobb fiasco az etnikumra és a vallásra vonatkozó adatok megdöbbentő pontatlansága. Maga a statisztikai hivatal számolt be arról, hogy 1,1 millió online kérdőívet érvényesített úgy, hogy azokban nem szerepelt a kitöltők vallására és/vagy az etnikumára vonatkozó adat. További 500 ezer személyről a népszámláló biztossal folytatott interjú során nem került be a kérdőívbe a vallásra és/vagy az etnikumra vonatkozó információ, illetve van még körülbelül egymillió ember, akiket sem így, sem úgy nem sikerült megszámolni, így értelemszerűen a vallásukról és az etnikumukról sem rendelkezünk adatokkal. Így maradt 2,5 millió ember, akiknek nem tudható az etnikuma és/vagy a vallása, ez a rezidens lakosság több mint 13 százaléka! Már a legutóbbi, 2011-es népszámlálás során 1.236.810 polgár etnikumát nem sikerült meghatározni, ez a szám a mostani népszámlálásra megduplázódott: 2.484.926 személy etnikuma rejtély. A vallás tekintetében hasonló a helyzet: 2011-ben 1.259.739 polgár vallása maradt homályban, a mostani cenzen 2.656.477 személy esetében hiányzik ez az adat. Feltűnő tehát, hogy a legmodernebb, Nyugat-Európában egyébként már bevett technológia, illetve módszer alkalmazásával Romániában sokkal rosszabb hatékonyságú és pontatlanabb adatgyűjtésre voltak képesek a vallás és az etnikum tekintetében, mint tíz évvel ezelőtt. És az is kérdés, hányan vannak azok, akik a számlálóbiztosokkal lezajlott közvetlen beszélgetés során tudatosan hátrították el az etnikumra és a vallásra vonatkozó kérdést, és hány esetben történt meg az, hogy a számlálóbiztos nem tette fel ezeket a kérdéseket, vagy nem vezette be a válaszokat a táblagépbe?

Egy ilyen órasi adathiány komoly problémákat okoz majd a törvények alkalmazásában. Gondoljunk csak az anyanyelvhasználati jogra: rendkívül képlekennyé válik a 20 százalékos küszöb, ami feljogosítja a kisebbségi közösséget arra, hogy használja anyanyelvét a helyi hivatalos szervekkel való kommunikációban. Honnan tudható ezek után, hogy abból a 2,5 millióból hányan

vannak, akik az adott településeken 20 százalék fölél billentenék a kisebbségi közösség arányát? Az ilyen „billegő” közösségekben az állam maga dönti majd el, hogy élhetnek-e a kisebbségek az anyanyelvhasználati joggal vagy sem. Es ha már az etnikumról van szó, ne hallgassuk el, a román államnak nem jött rosszul az, hogy statisztikailag kimutatható a magyarság számbeli csökkenése. A hivatalos adatok szerint a magyarság száma egymillióra csökkent, a közösség vesztesége mintegy 250 ezer fő. Az már csak a spekuláció szintjén marad, hogy annak az ominózus 2,5 millió embernek hány százaléka magyar nemzetiségű? Elképzelhető, hogy akár a fele magyar, és akkor nemhogy csökkent, de növekedett az országban a magyar etnikumú emberek száma. De az is lehet, hogy még egymillióan sem vagyunk, hiszen a magyarok közül is sokan kitölthették az online kérdőíveket szintén úgy, hogy nem élnek életvitelszerűen Romániában. Tehát ez esetben is az a fő észrevétel, hogy *nem tudni pontosan*, melyek a valós adatok, vagyis a román állam kezét ebből a szempontból sem köti meg a statisztika.

Nem csak a magyar etnikumú román állampolgárok száma csökkent tíz év alatt, hanem az ortodox vallásúak száma is: 16,3 millióról, ahányat 2011-ben megszámoltak, lecsökkent 13,9 millióra, azaz az ország lakosságának 81 százalékáról 73 százalékra. Mivel a törvény értelmében az egyházaknak nyújtandó támogatások mértéke a hívek száma szerint történik, amit az utolsó népszámlálás eredményi alapján állapítanak meg, így a román államot immár nem fogja kötni a statisztika atekintetben sem, hogy mely felekezetet milyen mértékben kell támogatnia, mert megteheti, hogy akár mind a 2,5 millió embert ortodoxnak tekintse arra hivatkozva, hogy nem tagadhatja meg az ortodox egyháztól a megfelelő mértékű támogatást a hiányos népszámlálási adatok miatt.

Mindezen pontatlanságoknak jelentős hányada elkerülhető lett volna. Az online lekérdezésnek volt ugyanis egy óriási hibája, amit eleve olyan könnyen ki lehetett volna iktatni, hogy elképzelhetetlen, hogy véletlenül maradt benne a rendszerben. A kérdőívet le lehetett zárni még mielőtt a polgár minden kérdésre válaszolt volna.

Ismerek személyesen olyanokat, akik elmesélték, hogy megnyomták a folyamatot lezáró gombot, még mielőtt eljutottak volna az etnikumot és a vallást firtató kérdésekhez, de miután rájöttek, hogy elhamarkodták a dolgot, már nem volt módjuk újakezdeni a kitöltést. Vagyis olyan emberektől nem érkezett be az etnikumra és a vallásra vonatkozó adat, akik nyilatkozni akartak erről. Ez a probléma könnyen elkerülhető lett volna, ha nem lehetett volna lezárni a válaszadást mindaddig, amíg a polgár végig nem ment az összes kérdésen. Az igaz, hogy a polgárnak jogában áll eldönteni, hogy akar-e válaszolni az etnikumra és a vallásra vonatkozó kérdésekre, de az online kérdőíven rendelkezésre kellett álljon külön opcióként az a válaszlehetőség, hogy nem akar ezekre a kérdésekre válaszolni. Es így statisztikai szempontból is releváns adat született volna arról, hogy hányan vannak, akik tudatosan hátrítják el ezt a kérdést. Aligha hihető, hogy egy ilyen komplex kérdőívet megalkotó programozók ne tudták volna ezt így megoldani...

Meghökkentőnek tűnhet, hogy a népszámlálásban alkalmazott legújabb technológia vezetett a romániai népszámlálás történetének eddigi

Társadalom

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

legpontatlanabb eredményéhez. De ez csak addig meglepő, míg tisztába nem jövünk azzal, hogy a statisztikai pontatlanságok valójában a román állam érdekeit szolgálják. Románia a mentsük, ami menthető elv alapján igyekszik elkendőzni, illetve tompítani az egyébként évtizedek óta tartó rendkívül kedvezőtlen demográfiai folyamatokat. A 2022-ben lebonyolított népszámlálás tehát nem a szervezési inkompetenciát, épp ellenkezőleg, az államérdek megvalósítását tükrözi.

MAYER ÁGOTA

A káosz nyugalma

Mágikus tér. A Szatmárnémeti Északi Színház: aranyozott körpáholya, a hosszú és vékony kovácsoltvas díszítéssel borított nyílás a bársonypadlón, a nehéz függöny, mögötte a számunkra rejtett színpad és a sokágú, fényesített aranycsillár.

Az Interetnikai Színházi Fesztivál alatt ebbe a monumentális, önmaga varázsát konzerváló térbe passzíroztak bele előadásokat: volt, ami megtalálta igazát ebben az emelkedett térben, volt, amely szabadulni próbált a színház színpadának aranyporától.

Az Ifeszt-en azonban egy olyan produkciónak voltunk szemtanúi, ami éterivé emelte a színpadot, a nézőteret és vele együtt a nézőt.

Sardar Tagirovsky *Csongor és Tünde* adaptációja kitágította a színház falait. Az előadás által a

kezét az, aki újraolvasná a *Csongor és Tündét*?! Ki az, aki felnőtt fejjel újraolvasva többet látna benne, mint szórakozást, gyermeki nosztalgiát?

Komolyan kell venni. Ezt mondja Sardar Tagirovsky a *Csongor és Tündéről*, szembehelyezkedve sok más korábbi értelmezéssel. Óhatatlanul keressük ebben az anyagban az igazságtalanságot, mert nekünk megtanították, hogy mindez nem igaz: se tündérhon, se az ördögfiókák, se a boszorkány, se *Csongor*, se *Tünde*, egyáltalán ez az egész szerelem dolog. Sok szakmabeli szerint a *Csongor és Tündét* csak megmenteni lehet, hiszen nem egy jól adaptálható anyag. Milyen közbeavatkozás révén lehet kicsinosítani, elmélyíteni ezt a romantika korabeli, habcsókos drámai költeményt? Maivá kell tenni – hangzik el az automatikus válasz. Mi erre az első középszerű megoldás? Kiemelnénk a mesevilágból? Badarság azt hinni, hogy nincs mese a huszonegyedik században, hogy mindent hűvös realitással kell komolyan venni és elemezni. A mesét kell maivá formálni.

Azt gondolom, Sardar Tagirovsky nem embe-ribbé formálta *Mirigyet*, nem hozta le *Tündét* a földi értékek közé, hanem új fogalmakat alkotott a rosszról, a mai ember ideavilágáról – újra feltérképezte azt a rendszert, ami szerint jó és rossz működik. Nem dobta el a fent és lent rendszerét, hanem ismét közelíteni próbált hozzá. Fontos cselekedet ez egy olyan világban, ahol félünk az abszolút értékektől, a szélsőségesen rúttól és szépségestől.

Ezen az előadáson mernünk kell a káprázatot átélni. A hangok, a mozdulatok, az égből lezuhanó fehér golyók és az almafaként kigyulladó arany csillár gyönyörködtet. Ez a szerepe. Egyesek azt mondanák: ez becsapás, lenyűgöz, azért, hogy elfedje a lényegét, olyan mint a cirkusz, nem szól semmiről. Egyetlen kifeszített lépés, egy csillanás, egy értelemmel és érzelemmel konstruált mozgókép hangosabb tud lenni *Vörösmarty* szavainál – és ennek tudatában vannak a produkció szereplői is. Górcső alá veszik mondataikat, cselekvéseiket és az író által diktált sorsukat, majd megpróbálják felelősségre vonni a színpad szélén önmagában sakkozgató feslett fiatalembert – *Vörösmarty Mihályt*. Ha van az előadásnak égi és földi síkja,

54 Színház

KÓSA-SZIGETI ZSÓFIA Sepsiszentgyörgyön született, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem Teatrológia szakos hallgatója. Publikált a *Játéktér* és a *Revizor* színházi lapokban.

nézők, elszakadva a nyers valóságtól, felmászhattak a világokat összekötő almafára, abban az eszmei világban találhatták magukat, amelyet talán gyermekkorukban kerestek fel legutóbb.

Színlelnünk kellett legalább, hogy olvastuk *Vörösmarty* művét. Több évtizede ott van minden iskolát végzett magyar diák füzetében felrajzolva a hármast, az almafa, az átmenő jegyet érő elemzés. Nagyjából ennyit tudunk a *Csongor és Tündéről*. Miből írtunk elégségest? Mindnyájan tudjuk, ha leírom, az már túl sok is, hogy oktatási rendszerünk nem beszél személyes üzenetről, mély tartalmi összefüggésekről, nem élményalapúan olvassuk a klasszikusokat. Ha még olvassuk egyáltalán. Tegye fel a kezét az, akinek nincs gyereke és az elmúlt évben leült mesét olvasni?! Tegye fel a

van egy valós síkja is, ami a vörös függönyök előtt zajlik. Vörösmarty és Perczel Etelka szerelmi története ez, pár pillantásban, végtelenségig redukált akcióban. Perczel Etelka a közönség felé fordulva nézi a Vörösmarty sakklépéseiből megelevenedő világot. Tulajdonképpen ez a földi síkja ennek az előadásnak – ahogyan bennünk megfogán és tovább él a tündérhoni szerelem és a földi ármány. Az értelmezési tartományunk, a lelki befogadóképességünk szül bennünk fentet és lentet, jót és rosszat. Úgy általában: meseiséget, szerelmet, Csongorokat és Tündéket, Ledéreket, ördögöket és Mirigyeket.

A színpadon sokszor a káosz nyugalma uralkodik. Párhuzamos síkokban van jelen több történet-szál, a Vörösmarty–Perczel duett eleve megkettőzi figyelmünket. Nem érzem akadályt. Ez a színpadi világ légies, tág fókuszú, sok mindent megengedhet magának. Pedig egy finom gépezet, az oda nem illő dolgokat könnyen kilökné magából, hiába rejtenék el a játéktér leghátsó sarkában. Különleges példája a disszonancia egységének, ahol a 19. századi kosztümöt és Harley Quinn szuperhősnő parókáját viselő ördögöt ugyanazon perspektívából láthatod. Tagirovsky azt is eléri az előadás során, hogy az alapvetően statikus nézői perspektíva új pozíciókat és helyzetet kapjon.

Időtlen mű, mondjuk a klasszikusokra, de Vörösmarty műve más szempontból időtlen: túllép időérzékelésünkön. Ritkán látni, hogy ez meg is tud történni a színpadon, színészekkel, nézőkkel.

Láttunk már színészeket a kút mélyéről, ágaskodó nyakkal játszani? Ez az előadás végre indokoltan használ filmes technikákat, a kamera helyzete valóban hozzáad a nézői élményhez, így a kút nemcsak a szereplőknek, nekünk is egy olcsó mámorokat ígérő feneketlenségé válik.

A tér értelmezhető egy hatalmas, félkörívben üres festmény keretekkel díszített bálteremnek. Keretezve, állóképekben látjuk azokat a szereplőket, akik időnként kívülről pillantanak rá a zárt tér eseményeire. Ezeknek az ablakoknak nem korlátozott a szerepük: felhasználásuk játékos és sokféle. A *Csongor és Tünde* alapkonceptiója az esküvők és lakodalmak világából indult ki, a bálterem, amit

végül mi nézők láthatunk már csak nyomokban tartalmazza az eredeti ötletet. Számos asszociatív elem kötődik a lakodalom tematikájához, ilyen amikor Ledér csokorral a kezében, babarózsaszín fátyolban, magányosan énekel a színpad közepén.

Beszélhetünk bravúrokról. Az előadás szerepei megkövetelték a társulat színészeitől a lírai átalakulást. Pontos, ésszel és érzéssel megformált karaktereket és szerepíveket láttunk, egyöntetűen állíthatom ezt a nagy és a kis szerepek esetében is. A Szabó János Szilárd és Budizsa Evelyn kettőse magától értetődő egymásra találás, két olyan színésztől beszélünk, akiknek pályájuk ezen szakaszában önmagukért és egymásért kell eljátszaniuk Csongor és Tünde szerepét. Számomra nem kisebb fény vetül a földi párra, akik nélkül az égi szerelmeseink nem kapnának megfelelő árnyaltságot, színezetet: Keresztes Ágnes és Orbán Zsolt nem tagadták a szerelmet, a vonzalmat – a maguk síkján teremtették meg közös pontjaikat, létezésüket.

Több párosról is beszélhetünk, hiszen nem az egyéni pillanatok előadása ez: Budizsa és Keresztes, Szabó és Orbán egyaránt szimbiózisban mozognak. A Mírigyet alakító Moldován Blanka sokáig egymagában kerülgeti a szín fehér falait, azonban neki is akad egy szövetségese, a Földalóli Hang misztikus félembere, Frumen Gergő. A ketjük csókja nem hátborzongató, nem érzem benne a sötét erotikát, egyszerűen olyan, mint ez a két karakter: az érdek vezérli őket és valami mély alvilági kapcsolódás.

Nevezhetjük a Csongor és Tünde történetet egy nász egyetlen napjának, vagy egy közös élet leforgásának. Bennem, mint nézőben ez a két értelmezési tartomány egyszerre élte különálló, mégis azonos erőket mozgató életét, és azt gondolom, hogy ez egy természetes állapot. Ma megéljük azt a napot, ami megadatott nekünk és ma éljük azt a több ezer napot, ami felöleli eddigi életünk.

Időtlen mű, mondjuk a klasszikusokra, de Vörösmarty műve más szempontból időtlen: túl lép időérzékelésünkön. Ritkán látni, hogy ez meg

is tud történni a színpadon, színészekkel, nézőkkel. Belső robbanás volt, nyomai alig felfedezhetőek. Ez éreztem, amikor kiléptem a szatmárnémeti színház főépületéből. Leszállt a köd és az egész környék olyan volt, mintha kiszivárgott volna ez az időtlen világ. Azzal viccelődünk, hogy biztosan bekapcsolva hagyták a füstgépet. Néha azt hiszem, nem ártana nyitva hagyni egy-egy ajtót, hogy ez a gomolygó színvilág kiáramolhasson.

KÓSA-SZIGETI ZSÓFIA

SZATMÁRNÉMETI ÉSZAKI SZÍNHÁZ – HARAG GYÖRGY TÁRSULAT

**VÖRÖSMARTY MIHÁLY: CSONGOR ÉS
TÜNDE**

RENDEZŐ: Sardar Tagirovszky

DRAMATURG: Bessenyei Gedő István

DÍSZLET ÉS JELMEZ: Kupás Anna

ZENESZERZŐ: Bakk Dávid László

KOREOGRÁFUS: Szabó

FranciskaSZEREPLŐK: Varga Sándor

(Vörösmarty Mihály), László Zita (Perczel Adél), Szabó János Szilárd (Csongor), Budizsa Evelyn (Tünde), Orbán Zsolt (Balga), Keresztes Ágnes (Ilma), Moldován Blanka (Mírigy), Nagy Csongor Zsolt (Kalmár), Méhes Kati (Fejedelem), Rappert – Vencz Gábor (Tudós), Rappert – Vencz Stella (Kurrah), Diószegi Attila (Berreh), Kovács Éva (Duzzog), Bogár Barbara (Ledér), Kovács Nikolett (Éj), Gaál Gyula (Dimitri), Lackó Tekla (Kút lánya), Gál Ágnes (Rókalány), Frumen Gergő (Nemtőkirály, Földalóli Hang), Bándi Johanna, Bodea Gál Tibor, Gaál Gyula, Gál Ágnes, Frumen Gergő, poszet Nándor (Védszelleme, Nemtők, Tündérek, Játékmesterek)

Képtelen szimmetriák

Nádas Péter: *Rémtörténetek*, Jelenkor, Bp., 2022

Nádas Péter regényét feszült, egymásnak ellentmondó, paradox képek jellemzik. Nyomasztó, izgalmas, erőszakos, trágár, komplex, s mégis egyszerű emberi sorsok, kapcsolatok, ezen érzések és gondolatok kavartak bennem a regény első olvasatakor.

A mű a vidéki realizmus világát írja le, egy falusi tájat mutat be, mondatról-mondatra, kendőzetlenül, már-már obszcén, ugyanakkor hiteles módon közelebb kerülünk a szereplők sorsának megértéséhez. Egy Kádár-kockákkal teletűzdelt vidéki kép monotonitását szakítják meg így a címben is említett rémtörténetek. Mert hogy mire is utal a mű címe? Egy hétköznapi falu hétköznapi emberei milyen misztikumot rejthetnek magukban? A válasz is oly egyszerű, mint maguk a kérdések. Hiszen a jó és a rossz kérdése mindig a fejünk felett lebeg, minden egyes lépésünknel ott ármánykodik a gonosz, s ez a regény is ezt a kérdést járja körül, a mindennapi aljasságot és azt az ördögi habitust, mely egyszerre emberfeletti és embertelen.

Nádas Péter életművét tekintve nem újszerű (ugyanakkor hosszát tekintve mégis), hogy a könyv műfaja regény, melyre a mű címe is utal (szintén Nádas Péterre jellemzően lásd. *Egy család-regény vége*, *Emlékiratok könyve*, vagy *A Biblia és más régi történetek*) ugyanakkor rendhagyó módon a mű nem tagolódik fejezetekre. Ezen írói eszköz pedig teret enged a cselekmény kibontakozásának, az olvasó számára pedig nagyobb szabadságot ad a különböző cselekményszálak, valamint karakterek kibontakozásának értelmezésében.

A regény cselekménye néhány nap eseményeit öleli fel, mely során a Dunakanyar menti falu szereplőinek történeteit olvashatjuk, s élhetjük át. Nádas Péter a magyar nyelv kifacsarásával, és annak mesteri alkalmazásával jellemzi karaktereit, mindannyian különböznek, mindannyian más életutat járnak be, más a kapcsolatuk a gonosszal és a bűnnel, s egyet sem kiemelve, mindannyian ugyanolyan elemi részei a regénynek. Kiemelhetőek ugyanakkor a regényből azon karakterek, akiknek az egymással való kapcsolatát az ellentmondás, az aljasság és a becstelenség jellemzi. Ilyen például Törpike, a falu testi fogyatékos szaj-

hája és fattyú fia, Bolog Imre, viszonyuk viharos, és erőszaktól nem mentes, vagy például a szellemeket látó, gonosznak titulált Teréz és az ő napszámosa, az egyszerű, bolond Róza. A regényben kiemelkedő szerepet kap még a gyógypedagógusnak készülő Piroska, a falu lelkésze, Jónás atya, valamint Fabiusné és fia, Misike.

A regény első felében az író vontatottan, óvatosan enged csak betekintést a falu mindennapjaiba, Nádas Péter stílusára kevésbé jellemző falusi, népies nyelvi regisztereket használva kelti életre a különböző karakterek, s nem rest a nyelv határait feszegetni. Ugyanakkor a regény második felében egyre inkább a feszültség és a dinamikus jellegzi a párbeszédet, a cselekményt.

A mű egyik központi motívuma a hierarchia, mely áthatja ezt a zárt falusi közösséget, ezt jól

Könyv

LE JULIANNA PHUONGLINH (2003, Budapest) szabad bölcsész, joghallgató, a Bibó István Szakkollégium tagja. Verseket és slam poetry szövegeket ír, publikál és ad elő. Szabadidejében a szövegalkotás más formáival ismerkedik.

mutatják az egyes dialógusokban, a nyelvhasználatból egyértelműen tükröződő különböző hatalmi viszonyok. Ugyanakkor a regény változatosságát és a szereplők emberi mivoltát mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy ezen hierarchikus kapcsolatok nem állandó jelleggel követik végig az eseményeket, hanem azzal együtt evolválódnak és folyamatosan változnak. Ilyen például Bolog Imre és Törpike, vagy Róza és Teréz kapcsolata is. Továbbá a regényben a vidék és a főváros kapcsolata és különbségei is kiemelt szerepet kapnak, különösképpen Teréz életútját, valamint az egyes szereplők és a falu viszonyát tekintve.

Ahogy azt már a fentiekben is említettem, valamint ahogyan arra kritika címében is utaltam, a Rémtörténetek című könyvet a képtelen szim-

56

metriák írják le, a Kádár-korszak mindennapi faluja, melyet a misztikum övez, és melyben az emberi kapcsolatokat az ellentmondás, az erőszak és a szexualitás banális, de mégis sokrétű leírása jellemzi. A mű első látásra nem feltétlenül illik Nádas Péter életművébe, ugyanakkor a könyv elolvasása után mégiscsak úgy vélem, hogy mindez a Nádas életmű betetőzéseként is számontartható. A hagyomány és a modernitás, a vidék és a város, a közhely és a formabontó találkozás, az ellentétek szembehelyezése és feloldása ez a regény. S mind-

annak ellenére, hogy a mű írása évtizedekkel ezelőtt kezdődött meg és ezzel együtt a cselekmény is azon korszak maradványa, ez a több generáció történetét is magába foglaló regény egy cseppet sem veszített aktualitásából, így véleményem szerint 2022-ben Nádas Péter legújabb úttörő regénye nemcsak a kortárs magyar irodalom, hanem a világirodalom egyik legmeghatározóbb regényévé vált.

LE JULIANNA PHUONGLINH

Pótvizsga

Kritika A játszma című filmről

Igazán nem jellemző a magyar filmre, hogy a szerzők folytatásos történetekben gondolkodnának, és közel azonos szereplőgárdára építenének. Bergendy Péter 2011-es filmje, *A vizsga* azonban érthető módon megkívánta ezt. Elvégre *A vizsga* bebizonyította, hogy egy jó forgatókönyvből egy eltökélt rendező irányítása alatt dolgozó színészgárda egy felkészült díszlet- és jelmeztervezővel kiegészülve olyan zsánerfilmet tud készíteni, ami túllépni képes a televíziós kereteken, és mozifilmként is működőképes.

A játszma ezt a receptet igyekezett követni. A forgatókönyvíró itt is Köbli Norbert, aki *A vizsga* utáni forgatókönyveiben nem egyszer visszatért a Kádár-kor ábrázolásához, illetve ahhoz, hogy történelmi eseményekhez kössön történeteket. Tegyük hozzá, hogy sem a *Szabadság – Különjárat*, sem *A berni követ*, sem a *Trezor* nem tűnik többnek ujjgyakorlatnál, *A vizsgához* mérten. Igaz, mint fentebb jeleztem, profizmus és/vagy szerencsés konstelláció is kell egy *A vizsga* sikerének megismétléséhez.

Tény, hogy Köbli neve számos filmet köt össze. A forgatókönyveit Bergendyn kívül szívesen vették alapul más olyan rendezők is, aki nyitottak voltak arra, hogy ne szinkronidejű alkotásokat készítsenek. Ezek közül kiemelendő Szász Attila és Fazakas Péter, akik többször is dolgoztak már együtt Köblivel. De Ujj Mészáros Károly *Apró mesék* című alkotása és Kovács István *Szürke senkije* is árnyalja a Köbliről megalkotott képet. Mint ahogy ide vehetjük Tóser Ádámot is, aki *A játszma*-hoz hasonlóan szintén egy ideje, 2022-es filmmel, a *Blokáddal* lépett be ebbe a körbe.

Az, hogy szerintem Bergendy Péter készítette a forgatókönyvíró fejéből kipattant legerősebb filmet, persze nem garancia semmire. Nincs sikerrecept. A színészi gárda bár közel azonos, de őket most nem Bergendy, hanem Fazakas Péter rendezte. A főbb karaktereket ezúttal is Kulka János, Nagy Zsolt, Hámori Gabriella és Scherer Péter alakítják. Az operatőr Tóth Zsolt helyett azonban Nagy András, akinek a képi világa sajnos nélkülözi *A vizsgában* oly megkapó noiros jelleget, ami sokat hozzatett *A vizsga* miliójéhez. Igaz, nem kell számonkérni ezt egy hatvanas évekbe helyezett

film. Bár nekem jólesett volna, ha a két összefüggő film nem nélkülözi képileg a rokon elemeket.

Az 1957 karácsonyán letett történelmi szálat egyébiránt Köbli szépen átvezeti 1963-ba, a kádári konszolidáció kezdeti időszakába. Hangsúlyt fektet arra is, hogy a történetben megalapozza az afáziából lassan gyógyuló színész, Kulka János beszédképességbeli nehézségeit. Az általa megformált egykori kémelhárító tiszt, Markó Pál, akárcsak Kulka, sztrókot kap a történet szerint. A Nagy Zsolt és Hámori Gabriella által alakított állambiztonsági tisztek pedig magánéleti háttérrel kapnak a forgatókönyv szerint. Azt pedig nem nehéz kitálcálni, hogy az új, behozott szereplő, Abigél – Staub Viktória megformálásában – lesz majd a történelmi csavarért felelős karakter.

Film 59

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

És mivel Abigél kulcsfigura, sok múlik rajta. A cselekmény a szereplő behozatalával azonban kevésbé lesz hihető. Abigélnek, bár elvileg belesodródik az eseményekbe, mégis meglenne a magához való esze. Kiutat jelent a vidéki tehenészetben dolgozó lánynak az ELTE, mint ahogy az állambiztonsági beszerzés is kínálna neki kitörési lehetőséget. A gond, hogy ezek a sarokpontok, ezek a jelenetek csak be vannak hajigálva a filmes narratívába. Nincsenek kibontva. Abigél nem reagálja le túlságosan a vele történeteket, és ezen Staub Viktória megformálása sem lendít egy cseppet sem. Nem teljesen érthető, hogy miért megy fel minden tiltakozás nélkül a konspirációs lakásba, miért egyezik bele minden érzelem nélkül az alkuba, vagy például miért fekszik le az egyébiránt nő kémelhárítóval. Eleve gyanús lesz a karakter.

Ezért is van az, hogy a későbbiekben, a fordulópontoknál nem sikerül nagyon a felismerés érzésével gazdagítani a nézőt.

Mindent összevetve, ha *A vizsgához* viszonyítjuk *A játszmat*, látható, hogy a kamarakörülmenyek, a színészvezetés, a forgatókönyv ötletessége, de még a zene feszültségkeltő hatása is az előző film felé billenti el a mérleget. Ha pedig *A berni követ*, a *Szabadság – Különjárat* vagy a *Trezor* felől közelítünk, akkor *A játszma* nagyban egy lapon említhető ezekkel, azzal a különbséggel, hogy a nagyobb büdzsé érzékelhető a filmen.

A film érdekessége, hogy játszik kicsit a magyar filmekre utaló idézetekkel: az *Eldorádó*, a *Megáll az idő*, de még az *Abigél* című sorozat, illetve ezek hangulata is könnyen eszébe juthat az embernek, ha a magyar filmek és sorozatok elkötelezettje. De *A játszma* történelmi háttere elmaszatolt, a színészi játékok benne nem annyira kidolgozottak, és a kémfilmek izgalma is csak ímmel-ámmal a sajátja. Ez a film tehát aligha lesz maga is filmes idézetek alapja.

BERETVÁS GÁBOR

„Gazsi életműve, ha annak teljességét nézem, felerészt – talán teremtő – politikai káosz, felerészt a csalódott bizonyosság filozófiája, amit a roppant műveltség próbál visszarángatni a semmiből. Sosem tudtam eldönteni, melyik ejt ámulatba jobban...”
(Ara-Kovács Attila, 2023. 01. 16. FB)

Az első nekrológok mind úgy emlegetik, ahogy a Wikipédiában olvashatták: Kolozsváron az *Utunk* szerkesztője volt. Lehet, sőt biztos az is. Csakhogy hamar „lefokozták” és „csak” korrektorként létezhetett. Egy Gazsi hogyan lehetett volna a hetvenes években Kolozsváron szerkesztő olyan irodalmi hetilapnál, ahol már azt is észre lehetett venni, ha a főszerkesztő nincs éppen otthon, nem ő rakja össze a lapot. Ha nincs otthon Létay, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, cincognak a nem hejehuja egerek. (Ez nem az a hely, ahol kitérhetünk arra is, hogy persze,

Gittai István, Ara-Kovács Attila és Tamás Gáspár Miklós a hetvenes években Marosvásárhelyen

Létay volt az egyik a kevesek között, aki védőháloval ingázott nevetlen fiai és a központi hivatal között.)

Kőrössi P. József A tanítványok bevonulnak a terembe. Gazsi

Én már gimnazista diákként tettem néhány kísérletet arra, hogy verseim megjelenjenek. Jártam az *Utunk*-ban is, akár láthattam is. De nem láttam, a hírért hallottam annak, hogy a szerkesztőségi asztalon állva – nem népi táncot rop (pedig élete végéig szerette az eredeti népzene), hanem – szóokol. Asztalhordószónok. Ceaușescu alatt...

Nem említik, pedig, ha nem 1974-ben jelenik meg Bretter György összeállításában és előszavával a *Szövegek és körülmények* című válogatás – benne Ágoston Vilmos, Huszár Vilmos, Molnár Gusztáv, Szilágyi N. Sándor szövegei mellett Gazsi első figyelemre méltó írása – ki tudja, mi jelent volna

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), legutóbbi kötete *Ajuszi* (2022). Márkházán él.

meg utána, és hogyan, kinek a bevezetőjével... Mert hogy akkor még időben, az ma, innen is látszik.

Nem a világon élt az, aki akkoriban bárhol e középkelet Európában, idős és fiatal, nem magyar nyelvű lapot akart alapítani. Aztán mindig antológiák, gyűjtemények lettek belőle. Nagyváradon a *Tavaszi 69*, Kolozsváron a *Varázslataink* 1974-ben, Temesváron a *Hangrobbanás* 1975-ben, a *Kimaradt szó* Bukarestben 1979-ben. Budapesten az *Add tovább*, 1976-ban. Marosvásárhelyen az *Ötödik Évszak* 1980-ban. Ennek szervezése idején Gazsi is ott volt, és az is bizonyosnak tűnik, hogy már tudni lehetett: rövidesen el..., ha még nincs is útlevel a zsebében (lehet, már az is volt).

Fiatalnak nevezhető öregedő írók ülnek az *Igaz Szó* tanácstermében. Gazsi felszólalt. Nem szólalhatott volna, de ő fel. Arról, hogy vannak – ott, a teremben is – bástyán belüliek és bástyán

kívüliek. Talán nem nevezett meg senkit, de azt ma is tudni lehet, hogy ő volt a legmagabiztosabban bástyán kívül. Ő mindenkor bástyán kívülinek mondhatta és láttathatta magát. Ki más tehetett arról, hogy így – úgy – alakult, mint ő maga? Bástyán kívül van ma, halálában is. De kik voltak azon a sok-sok bástyán belül? Kik? Azok, akik tudták, hogy a bástyát kell védeni, a bástyát védeni kell. Meddig is? Közöttük ma is jóra való emberek, de mégiscsak bástyán belül, ahova csak az engedhető, aki beengedhető. Hogyan is?

Gazsit már és még ki nem engedhették, nem engedték el az országból (Románia, az egész hetvenes évek és annak a vége), így, aki találkozni akart vele, ismerni kora egyik legokosabb, legveszélyesebb „őrültjét”, az... A hegyek Mohamedhez ingáztak. Váradon Ara-Kovácsnál Eörsivel vártuk. Nem jött. Nem baj. Akkor hallgathattunk – szűk panelház előszoba kövén ülve – először olyan ellenforradalmárt, aki forradalmár volt: Eörsit. Akit nem lőttek, nem akasztottak, nem zavartak el... Gazsi sehoh, se telefon, se távirat. Így aztán nem ott, hanem jóval később derült csak ki, hogy ez a két zseniális vitatkozó hogyan képes majd egy életen át froclizni egymást. Akkor találkozhatott volna először a szamizdat alapító és az akkor azt még csak olvasó...

1977. Bretter György előadást tart Nagyváradon az Ady-körben. Ara-Kovács Attila szervezi, akitől, bár Gazsihoz képest még csak óvodás filozófus, ugyanúgy rettegtek a bástyán belül. Még a kalorifereken is – gyengébbek kedvéért radiátorokon – ültek, a karnison is csüngtek az emberek, akik elsősorban Bretter tanár úrért jöttek, de nem csak hozzá. Kolozsvárról, Csíkszeredából, Marosvásárhelyről. És Váradról is... Bár többen, még többen jöttek volna, s akkor a késő esti program, melynek társszervezője Földrengés, valamivel kevésbé lesz sikeres: közöttünk és nem a zuhanó liftben maradt volna Dankanits Ádám és Szilágyi-Hervay Kobak – Bukarestben. Álljon itt egy idézet abból a levélből, amit ma – 2023. január 18-án – kaptam Bécsből:

„...77 elején. Bretter György, a kolozsvári egyetem filozófiatanára volt az Ady-kör meghívottja, biztosan Ara-Kovács Attila akciójaként. A váradi közönség abban a kitüntetésben részesülhetett, hogy szemtől-szembe találkozhatott a hírneves professzorral, aki nem egyedül érkezett, hanem magával hozta Kolozsvárról négy vagy öt tanítványát, fiatal filozófus kollégáját is (...) Jól emlékszem ma is a teátrális pillanatokra, amikor a Mester és a tanítványok bevonultak a terembe. A

fiatal titánok, valamennyien tömött szakállal élesen emlékezetem szerint, közöttük a primus inter pares, TGM, leírhatatlanul kifinomult jelenség, akit hírneve már réges-rég megelőzött. Az este folyamán az ifjú filozófusok olümposzi magasságokból szóltak az egybegyűltekhez a bölcsök kövének titkos letéteményeseiként. (...) Abszolút lenyűgözőek voltak, nem vitás!” (Gyalai István, Nagyvárad-Bécs)

Amikor azt mondom, hogy a hetvenes években az alkotva tűró értelmiségiek rettegtek Romániában Gazsitól, a nyolcvanas években pedig a „magyar magyarok”, a rendszer hivatásos és hazafias elkötelezettségű lázadva szolgáló seggnyalói, akkor keveset mondok. Felkészültebb, cáfolhatatlanul riposztzó, a vitát nála jobban élvező ember akkor már rajta kívül nem élt (Lukács Györgyről mondta Eörsi: úgy senki sem élvezte a vitát, mint ő). Felkészült pártközpontos és még műveltnek is mondható védelmező-védekező alapállású vívókáderek, akiket az Írószövetség rendezvényeire többek között azért rendelték ki, hogy Gazsit megcáfolják, megcáfolgassák – mert megfélemezésére nem gondolhattak – ugyancsak rettegtek tőle, olyan védhetetlenül villantott oda villanyos kardjával. Lézerpenge volt az már akkor is.

Mitől rettegetek még, mitől rettegett jóra és rosszra való mindenki? A poénjaitól, amelyek mindig, mindenhol, mindenkor várható heveséggel törtek fel és ültek is. Kószált egy gonosz-kás gondolat is akkoriban erről: egy kedves, vitriolba áztatott poén kedvéért egy országot is... De barátot soha (dehogynem!). Megszurkáltatott.

Tagja volt a József Attila Körnek, a Fiatal Írók József Attila Körének. Amikor onnan kiöregedett (35 évesen), hiába jelentkezett – naná, hogy tudta, miért – csak azért is, kérte felvételét az Írószövetségbe. Hogy bosszankodjatok, hogy ne csak örömtökök legyen belőlem, hanem dolgok is legyen! Megnézték: magyar állampolgár-e. Akkor már az volt. Talán. Elvileg beléphetne. Megnézték: író-e. Áh, dehogya, hiszen csak filozófus. Márpedig a filozófus nem író, ide be nem léphet. És nem veték, nem vehették fel. Bátorság, az volt bizony abban az Írószövetségben is – de nem akkor. Hónapokig húzódott a nemfelvétele.

És jöttek a dumák: már megint a Gazsi. Már megint a Gazsi miatt. Ha megint megszólal, nem kapunk lapengedélyt. Ezt már csak a jó nagyöreg.

A kétezres évek legelején kéziratot kértem tőle. Furcsa most arról árulkodni: előfordult, hogy nyomorgott, villanyt, telefonszámszámlát, fűtést nem tudott fizetni. Nem fogok itt arról árulkodni, kik dobták össze ezekre a pénzt, amikor éppen nem vendégprofesszor volt az USA-ban. Mert hiszen, akik összedobták, azok számára is össze kellett (volna) dobnia valakiknek. A kétezres évek elején! Nemfizetés miatt számtalanszor volt kikapcsolva a telefonja.

Utcán futottunk össze, kéziratot kértem tőle, kiadó voltam vagy mi. Időpont megbeszélve, Nádor utca, megyek. Átvezetett az egyik szobába. Újságok – *Népszabadság*, *Népszava* – folyóiratok (régi *Mozgó Világ*, talán *Valóság* és vidékről is hasonló, ma már többnyire nemszeretem lapok) halmaza a földön, mint amiket egyszer már ki (is) dobtak. Benne az évtized legjobb, legélesebb, legokosabb, még mindig lázadó, lazító publicisztikái. Ezekből válogathatsz, mondta. Nem válogattam. Azokból még sokáig nem lett könyv. Egy se.

A 2010-es kétharmados győzelem után a sajtóban nyilatkozott a leendő titkos komiszár. Többek között mondta, hogy itt van ez a Gazsi, lám, nyomorog. Most jövünk mi és nem fog nyomorogni többet. Biztosan tudta ő is, a konc ízet a nyelvvel már ízlelő valamikori költő, hogy előbb talán meg kellett volna lépni, hogy legyen

Gazsinak telefonszámlára... S csak utána nyilatkozgatni, amikor már elfogadta.

Megtönni Gazsi zsebét nem lehetett, nem is lett volna érdemes: nem érdekelt. Sohasem gyűjtött, félre is csak a gondolatait, na meg az eszméit rakosgatta. Egyre jobban érezni fogjuk – érezni fogjuk? – nem hiába.

Azt hiszem, soha nem jut az egészről telefonszámlára semmi.

Érzelmek? Igen. Kolozsvárszerelem. Alig pár nappal halála előtt, akkor, amikor már hetek óta állandó jelenlétű ápolóra szorult – Kolozsvárra utazott. Azt a várost is szeretni tudta, amelyik már rég nem volt az övé...

„Ez mind Gazsi

Kolozsvárral, a bölcsővel, az anyatejjel kellene kezdenem, de inkább nem, azt ma már nem érti senki. Rég is volt, Gazsi az általunk kávéháznak hitt dohányfüstös cukrászdában még rövidnadrágosan fülelt író édesapja asztaltársaságában.

Aztán rövid hajjal, kockás ingben, a szerkesztőségben, megint vállig erő hajjal, borostásan, szakadt farmerban, majd rövid szakállal, polgári öltönyben, vasalt ingben Budapesten, továbbá angolosan csíkos, vasalt nadrágban, vasalt zakóban, hosszúra nőtt, ápolt körmökkel, ezüst veretes sétatálcával, aztán megint szakadt farmerban, aztán kétsoros felöltőben, mellén kokárdával, végül laza, rövidujjú pólóban, legvégül a reménytelenség áttetsző sűrű köpenyében – ez mind Gazsi.

Eszmék híve és eszméket tagadó lázadó, az egyetemes kultúra vadóca, nyugtalan baloldali gondolkodó és a polgári méltóság, egyszersmind a polgári térfél hajlíthatatlan védnöke. Mindvégig engesztelhetetlenül, még ha társbérletben él benne a góg és az alázat is.

Ez mind Gazsi.

Miközben a jelmezek alatt ugyanaz a szív dobog. Többnyire a baloldalon.

Leginkább a polgári lelkiismeret oldalán.

Csak hát éppen a prognózis baljós. Ellentmondásaival az ellentmondásokkal teli kortárs történelem kilátástalan kínálatára végül már csak csendesülő, lemondó háborgás a válasz.

Valaminek, aminek élő tanúi voltunk, mostanság biztos vége.

Ha lenne valami a síron túli végtelen unalomban, békétlenségében ott sem várna rá örök nyugalom.

A kérdés tovább lebeg: mi végre volt-van ez az egész.

Lehet, a teremtéskor már eleve erről lett volna szó?”

(Bodor Ádám, 2023. 01. 16.)

